

Onko kantasuomessa ollut keskivokaaleja?

Pääpainollisen ksm. lyhyen ja pitkän *e:n* edustaja toisen tavun takavokaalin edellä on suomessa, karjala-aunuksessa ja vepsässä palataalinen, mutta itämerensuomen eteläisessä ryhmässä keskivokaali, esim. sm., karj. *mela*, veps. *мела* ~ vatj. *meła*, vir. *mōla*; sm., karj.-au. *heimo*, veps. *heim* ~ vatj. *ejmo*, vir. *hōim*; sm. *velka*, karj. *velga*, au. *velgu*, veps. *veug*, vöug ~ vatj. *veka*, vir. *vōlg*, liiv. *vēlga*; sm. *rieska*, karj. *rieška*, veps. *resk* ~ vatj. *rēška*, vir. *rōōsk*, liiv. *rēškâ*; sm. *hieroa*, karj.-au. *hiero-*, veps. *heroda* ~ vatj. *ērtā*, vir. *hōōruda*, liiv. *ērâ*; sm. *riemu* ~ vir. *rōōm*, liiv. *rēm*.

Vatjassa ja etelävirossa velaarinen *e* esiintyy myös takavokaalisten sanojen jälkitavuuissa, esim. vatj. *epeqa*, virE *höpö* ~ vir. *höbe*, sm. *hopea*; vatj. *saavamep* 'salvaimet', virE *purēleze* 'tappelevat'.

ARVID GENETZ oli ensimmäinen tutkija, joka esitti käsityksen *e:n* alkuperäisemmyydestä verrattuna osassa kielialuetta vastaavassa asemassa esiintyvään etu-*e*:hen (Karel. Lautlehre, ilm. 1877, s. 13). Häneen yhtyivät VILH. THOMSEN (BFB s. 41, alam. 2; s. 95) ja useissa tätä kysymystä sivuavissa kirjoituksissaan E. N. SETÄLÄ. Genetz kylläkin tarkisti kantansa v. 1896, lausuen »yhteissuomen» edustuksesta, että »n.s. 'takaiset' *e*, *i* erosivat silloin 'etisistä' yhtä vähän kuin nykyään suomessa; viron, vatjan ja liivin *õ*, *ø* on yhteissuomea myöhäisempi» (Ensi tav. vok. 50). Mutta tällöin hänellä ei liene enää ollut mahdollisuutta saada ääntään kuuluville, Setälä kun samoihin aikoihin kiteytti silloista nuorempaa tutkijapolvea inspiroineen näkemyksensä esisuomalaisen vokaaliston alkuperästä ja kehityksestä suurisuuntaiseksi järjestelmäksi (ennakkotiedonanto: Über Quantitätswechsel im Finnisch-Ugrischen. Nachtrag I. Über den vorfinnischen Vokalismus, SUSA XIV₃ ss. 24—51), jonka johtavia periaatteita täytynee nyttemmin kuitenkin pitää, mestarin omia sanoja soveltaaksemme, vain virvatulina ihmisajatuksen tiellä. Niin Setälältä kuin Genetziltäkin jäivät yksityiskohtaiset perustelut keskivokaalikysymyksessä esittämättä, eikä tämä probleemi ole myöhemminkään saanut osakseen sellaista periaatteellista tarkastelua, jota se olisi kaivannut, vaan Setälän käsitys on yleensä vastaväitteittä hyväksytty. Seuraavilla sivuilla kajotaan hiukan tähän asian periaatteelliseen puoleen, jolloin kirjoittajan nimenomaisena tarkoituksena on koettaa osoittaa, että keskivokaali-teorian tueksi esitetyt argumentit eivät ole sitovia, vaan että teorialla on vastassaan tuntuvia vaikeuksia, jotka häviävät Genetzin jälkimmäisen käsityskannan pohjalta lähdetessä. Tarkastelussa edellytetään ensinnäkin, että kantasuomessa on vallinnut vokaalisointu, minkä asiointilan todistamiseksi ei oikeastaan tarvitsisi vedota volgalaisten kielten vanhaa vokaalisointukantaa kuvastavaan edustukseen, koska vokaalisoinnun laaja levinneisyys ims. kielissä jo yksistään oikeuttaa tekemään tämän johtopäätöksen, ja toiseksi, että sikäli kuin *e* ja *i* ovat alunperin olleet vokaalisoinnillisesti indifferenttejä, ne ovat ainakin jo suomalais-volgalaaisena aikana olleet takavokaalisessa ympäristössä samalla tavoin lievästi velaaristuneita (*e* ja *i*) kuin nykyisin suomessa.

Setälän mukaan olisi jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä etisen *e:n* ja *i:n* rinnalla tavattu myös *e* ja *i* (ks. esim. Iso Tietosanakirja IX, palsta 305), joista edellinen on säilyneenä osassa ims. kieliä. Lisäksi hän näki jälkiä taka-*e:n* ja mahdollisesti taka-*i:n*kin säilymisestä vepsän pää-

painottomissa tavuissa (IT X, palst. 946—47). *e* ja *i* eivät olisi olleet etuvokaalista takavokaalisessa ympäristössä kehittyneitä, vaan alkuperäänsä katsoen aivan erillisiä äänteitä, jotka eivät esiintyneet vain takavokaalin yhteydessä, vaan saattoivat sanavartaloissa kombinoitua keskenäänkin. PAASONEN on parissa kirjoituksessaan sivumennen lausunut, että takavokaalia edeltävät sm. *e*, *i* näyttävät palautuvan aikaisempaan takavokaaliin, jommoinen tavataankin niiden vastineena mordvassa (SUSA XXX²² s. 2—3, XXXIV³ s. 1). Mordvan edustusta käsitellessään myös RAVILA lähtee Setälän mukaisesti ksm.-volg. alkuäänteistä *e* ja *i* (FUF XX 107), olettaen *e*-oisessa tavussa olleen takavokaalisissa sanoissa niinikään *e*:n, joka on kantasuomesta periytynyt eteläviroon ja vatjaan (mts. 91, vrt. Vir. 1937 s. 399). V. 1944 julkaisi W. STEINITZ sgr. kielten ensi tavun vokaaleja käsittelevän tutkimuksen Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus, jossa hän otaksuu ims. **e*:n ja ? **i*:n olevan uudismuodotuksia, tiettyjen juurien ehkä silti ulottuessa ksm.-mord. yhteisaikaan (s. 117). **e*:n ja ? **i*:n mordvalaisten vastineiden kirjoittaja sanoo jäävän epäselviksi, niin kauan kuin näiden ims. vokaalien historia on selvittämättä (s. 102, alam. 4), ja niinpä hän jättääkin ne esityksestään kokonaan pois. Keskivokaalikysymystä on ims. kielten kannalta käsitellyt monessa yhteydessä LAURI KETTUNEN. Hänen mielipiteensä ovat eri aikoina jossakin määrin vaihdelleet. Väitöskirjassaan Kod. Vok. hän edellyttää, että kantasuomessa on ollut taka-*e*, joka ei kuitenkaan liene ollut yhtä takainen kuin viron ensi tavun *e*, vaan vastasi äännearvoltaan suunnilleen tämän äänteen jatkajaa eteläviron pääpainottomissa tavuissa (mts. 11). Samaan tapaan hän selittää asian EKÄH 127. P.o. virE *e* on Kettusen mukaan ensi tavun *õ*-vokaaliin verrattuna »enemmän edessä ääntyvä ja ehkä myös vähän korkeampi» (EKÄH 152). Keskivokaaliksi olettamansa alkup. taka-*i*:n Kettunen väitöskirjassaan katsoo olleen jo kantasuomessa sulautuneena etu-*i*:hin, näin todennäköisesti ensi tavussakin (mts. 19) ja joka tapauksessa kauempana sanassa (mts. 125—, vars. 130—31, samoin EKÄH 152). Johduttuaan jälkeen päin epäilemään vokaalisoinnun kantasuomalaisuutta hän on pitänyt mahdollisena, että taka-*i* olisi saattanut säilyä myöhäisiin aikoihin, ja viitannut tällöin vepsässä (myös jälkitavuissa) ja etelävirossa tavattavaan takaiseen *i*:hin (LVHA II 5, 36—38). Vokaalisointu olisikin itämerensuomalaisella alalla ehkä syntynyt sillä tavoin, että pääpainottomat takavokaalit palataalistuivat ensi tavun etuvokaalin jäljessä, siis esim. **isa* > *isä*, mutta **visa* > *visa* (LVHA II 5, Vir. 1925 s. 113, EKÄH 130). Vokaalisoinnun puute olisi merkinnyt mm. sitä, että kantasuomessa oli ensi tavua kauempana aikoinaan vain taka-*e* (LVHA II 31). Viime vuosina Kettunen on osoittanut jonkin verran suurempaa ymmärtämystä

vokaalisoinnun iästä yleisesti vallitsevaa käsityskantaa kohtaan (vrt. esim. Vir. 1942 s. 322, alam. 2) ja esim. myöntänyt olevan mahdollista, että vepsän *e* ja *i* ovat sekundäärisiä (Vir. 1935 s. 233).

*

Kun Setälän keskivokaaliteoria hyvin ratkaisevasti nojautuu ims. kielten ulkopuolelta haettuihin todistimiin, on meidän syytä alkaa tarkastelumme tältä taholta, tarvitsematta varsinaisesti kuitenkaan ulottaa sitä kauemmas kuin lappiin ja volgalaisiin kieliin.

Lapin edustus on suoraviivainen. Ensi tavun *e* on kehittynyt samalla tavoin sekä alkup. *a*:n että alkup. *ä*:n edellä, nim. auennut näiden avarien vokaalien regressiivisestä vaikutuksesta **e*-vokaaliksi, joka on sittemmin diftongiutunut. Norjanlapissa äänteen jatkajana on *æ* (= *eä*). Toisen tavun *a* ja *ä* ovat kantalapissa puolestaan kehittyneet palataalistuneeksi ns. heleäksi *a*:ksi (**ä*), joka on määräehdoin säilynyt, määräehdoin muutunut *e*:ksi. Tämä *a*:n ja *ä*:n yhteenlankeaminen on hävittänyt lapista vokaalisoinnun. Muutos *e* > *æ* on tapahtunut myös alkup. *o*:n (> klp. **o*) edellä. Enimmät sanoista, joissa v-ksm. *e*:n jatkaja edeltää alkup. takavokaalia, ovat selvästi suomalaisperäisiä; lisäksi on muutamia, jotka saattavat olla lainoja nekin, vaikka lainasuhde ei olekaan varmasti todettavissa. Alkusukulaisuus on epäilemättä kysymyksessä seuraavassa: sm. *mela*, vir. *mōla* ~ lp. *mælle*. Muita esimerkkejä, jotka valaisevat lapin edustusta: sm. *kerta*, vir. *kord* ~ lp. *gær'de* (nähtävästi balttilaisperäinen, vrt. myöh. s. 167); sm. *velka*, vir. *vōlg* ~ lp. *vælg*; sm. *keino* ~ lp. *gæi'dno* 'tie'; sm. *neuvo*, vir. *nōu* ~ lp. *næuvo*; sm. *vero* ~ lp. *værr*. Toisessa tavussa alkup. *e* on varhaiskantalapissa aluksi muuttunut todennäköisesti *e*:ksi tai *i*:ksi aueten myöhemmin umpinaiseksi ns. tummaksi *a*:ksi (*ä*, lpN *á*). Sama muutos on tapahtunut ensi tavussakin alkup. *e*:n edellä. Murteittain, esim. koltanlapissa, on määräehdoin vieläkin säilynyt tumman *a*:n edustajana jossakin määrin vir. *ō*:ta muistuttava äänne (*o*), esim. sm. *lehti*, vir. *leht* ~ lpN *lās'tā*, Ko (Suonikylä) *lōs'tā*. Samoin on alkup. *i* muuttunut lapissa tummaksi *á*:ksi, esim. sm. *ilma*, vir. *ilm* ~ lp. *äl'bme*; sm. *silmä*, vir. *silm* ~ lp. *éal'bme*; sm., vir. *nimi* ~ lp. *nämmä*. Tummaa *a*:ta voikin pitää v-ksm. *e*:n, *i*:n primäärisenä lappalaisena jatkajana, sillä *e*, *i* > *ä* esiintyy aina, milloin kehitys on voinut tapahtua äänneympäristön taholta ilmenneiden assimilaatiovaikutusten häiritsemättä; *e* > *æ* muutoksen aiheuttajana on umlaut, joka kylläkin on peräisin jo varhaiskantalapista. Se seikka, että varhaiskantalapissa oli sm. *e*:n, *i*:n vastineena **e* (**i*), ei kelpaa todisteeksi kantasuomalaisesta keskivokaalikannasta, sillä tämä äännesuhde vallitsee lapissa myös alkup. etuvokaalisissa sanoissa,

kuten ylläolevista esimerkeistäkin havaitaan, ja erityisesti on muistettava, että tumma *a* on myös alkup. *ü:n* äännelaillinen jatkaja, esim. sm. *pyhä*, vir. *püha* ~ lp. *bässe*. Muutos *e, i, ü > *e (*i)* on siis puhtaasti lappalainen.

Huomiota ansainnee kysymys, olisiko alkup. *e* voinut aueta jäljessä seuraavan avaran vokaalin vaikutuksesta palataaliseksi **ε*:ksi. Ehkäpä se ei olisi mahdotonta, mutta etuvokaalinen lähtömuoto tuntuu joka tapauksessa luonnollisemmalta, siis mieluummin esim. **mēla* kuin **mēla*. Ruotsinlappin sanassa Et. (Lagercr.) *terrvie*, L (Wikl.) *tar^eve* 'terva' tavataan poikkeuksellisesti sm. *e:n*, vir. *ō:n* vastineena tumma *a* alkup. avaran vokaalin edellä. Ahdasalainen lappin sana lienee lainautunut suomesta aikaisintaan myöhäiskantalappalaisen ajan lopulla, mikäli se onkaan suomalais-balttilaista alkuperää — WIKLUND (Lule-lapp. Wb. 142) on olettanut sitä skandinaaveilta saaduksi. Kuinka lieneekin, tämä yksinäinen tapaus ei riitä osoitukseksi v-ksm. *e*:sta, joka olisi saattanut säilyä kantalapissa umlautilta.

Takavokaalia edeltävästä alkup. *ē*:stä ja *ī*:stä on lapissa esimerkkejä kaiketi vain suomalaisperäisissä lainasanoissa, joten niihin emme tässä puutu.

Lappi ei siis valaise v-ksm. keskivokaalien ongelmaa. Ensi tavussa myös alkup. takavokaalien edellä tapahtunut umlaut *e > æ* on johtolangaksi liian hauras.

Siirrymme mordvaan, jonka edustukseen sekä Setälä että Paasonen ensi sijassa perustavat käsityksensä keski- resp. taka-*e:n* ja *-i:n* suomalais-ugrilaisesta alkuperästä. Kuten alumpana jo mainittiin, vanha vokaalisointukanta on painanut leimansa mordvan vokaalisysteemiin. Ensi tavussa on sm. *e:n*, *i:n* vastineena etuvokaali, jos toisessa tavussa on ollut *ä* tai *e*, esim. mord. *kīre* ~ sm. *kerä*, vir. *kerä*; mord. *lišme* 'hevonen' ~ sm. *lehmä*, vir. *lehm*; mord. *pezems* ~ sm. *pestä*, vir. *pesta*; mord. *ver* ~ sm., vir. *veri*; mord. *kev* ~ sm., vir. *kivi*; mord. *selme* ~ sm. *silmä*, vir. *silm*. Sama koskee alkup. pitkiä vokaaleja: mord. *tem, tem* ~ sm. *liemi*, vir. *leem*; mord. *nilems* ~ sm. *niellä*, vir. *neelata*; mordE *pire*, M *perē* 'eingezäunter Platz (z.B. derjenige, wo sich die Dreschtenne befindet, der Gemüsegarten usw.)' ~ sm. *piiri*, vir. *piir*. Alkup. takavokaalin edellä *e:n*, *i:n* edustaja on sensijaan tavallisesti takavokaalinen. Esimerkkejä alkup. *e*:stä on niukasti. (Sivumennen todettakoon, että *e:n* (*e:n*) ja takavokaalin muodostaman kombinaation yleisyys ims. kielten sanavartaloissa on melkoiselta osalta balttilaisten ja germaanisten lainasanain ansiota. Heti volgalaisiin kieliiin siirryttäessä tämän tyyppin harvinaisuus esim. *i-g* tyyppiin verrattuna käy silmäänpistäväksi. Pohtimatta jääköön kysymys, onko tämä pelkkää sattumaa, vai olisiko tältä pohjalta kehiteltävissä

kronologisia päätelmiä *e:n* varhaisemmasta esiintymisestä eri vartalotyypeissä.) Sellaisia ovat: mordM *kârda*, E *kîrda* ~ sm. *kerta*, vir. *kord*; mord. *kodoro* 'Stengel (des Hopfens, der Gurke) ~ ? sm. *ketara*, vir. *kodar*; mord. *orštams* 'kleiden, bekleiden, anziehen, anlegen (ein Kleid); sich ankleiden' ~ sm. *verha*, *verho*, *verhota*. Esimerkkejä alkup. *i:stä*: mord. *oža* ~ sm. *hiha*, vir. (murt.) *iHà*; mord. *ozams* 'istuutua' ~ sm. *istua*, vir. *istuda* (< ? **isa-tu-*, josta *a* säännöttömästi heittynyt); mord. *tšovams*, *šovams* ~ sm. *hi(v)oa*, vir. *ihuda*; mordE *jožo*, M *jož*, *jožã* 'die äussere Haut, Oberfläche' ~ sm. *iho*, vir. *ihu*; mord. *nola* 'Splint' ~ sm. *nîla*; mordE *sodoms*, M *sodãms*, *solãms* ~ sm. *sîtoa*, vir. *siduda*; mord. *tuvo* ~ sm. *sika*, vir. *siga*; mord. *ožo* 'keltainen' ~ sm. *viha-nta*, *viho*, *viheriä*; mordE *tšov*, *tšov*, M *šov* 'Schaum' ~ sm. *hiiva*, vir. *hiiv*. Takavokaalia edeltävät *e* ja *i* ovat kantamordvassa langenneet yhteen alkup. *u:n* kanssa (vrt. esim. mord. *odar* ~ sm. *udar*), ja Ravilan mukaan onkin kaikissa näissä tapauksissa lähdeittävä kmord. **u:sta* (FUF XX 107).

Pieneksi vähemmistöksi jäävät sanat, joissa *e:n* ja *i:n* edustajat ovat palataalisia siitä huolimatta, että sanojen ims. vastineissa on toisessa tavussa takavokaali. Huomiota herättää varsinkin mordM *milã* 'Ruder', E *meledems* 'rudern' ~ sm. *mela*, vir. *mõla*, ikäänkuin mordvassa olisi lähtömuotona **melã*. Sm. *nîtoa* verbiä olettaisi luonnollisesti johdannaiseksi takavokaalisesta **nîta-* vartalosta (vrt. IpN *njãđđet* 'trãkle el. surre fast jne.', jossa *-e* < *v-ksm.* *-a* resp. *-ã*), mutta sen mord. vastine onkin etuvokaalinen: *niedams* 'zusammenbinden jne.'. Aivan sama suhde on sanaparissa sm. *nîvoa* 'drifva hår från skinn jne.' (vrt. IpN *nãvvet* 'pirke, plukke, ribbe, av (hår, fjær, småkvister) jne.') ~ mordM *nevîlan* 'sich abnutzen', *nevîldan* 'abnutzen', E *nevelde* 'ausreissen, ausrupfen'. Muita: mord. *pižol* ~ sm. *pihlaja*, vir. *pihlakas*; mord. *pižems* 'sataa' ~ sm. *pisara*, *pisata*, vir. *pisar*. Viimeksimainittuja sanoja Setälä on arvellut alkuaan etuvokaaliseksi, mutta kuitenkin esim. veps. *pîhl*, mon. *pîhlãd* sanassa, joka tätä todistaisi, on palataalisuus sekä Kettusen (Vir. 1935 s. 233) että Postin (ibid. s. 382) mukaan sekundääristä. Silti on mahdollista, että näissä tapauksissa on ensi tavua kauempana ollut horjuvuutta vokaalilistossa, vai voitaneenko olettaa *e:n* ja *i:n* olleen esimordvassa indifferenttejä ja ensi tavun vokaalikaliteetin saaneen kantamordvassa toisinaan ylivallan vastoin yleistä sääntöä? Epävarmalta vaikuttaa rinnastus mord. *péntš*, *pãntš* 'lusikka' ~ sm. *piena*, vir. *põõn*.

Toisen tavun *e* on kantamordvassa redukoitunut. Näin syntynyt äänne on takavokaalisissa sanoissa ollut velaarisempi kuin etuvokaalisissa. Ravila merkitsee näitä äännteitä merkein **ê* ja **ə*, haluamatta tällä kuitenkaan väittää sitä, että mokšassa säilyneet redukoituneet vokaalit kvali-

teetiltään tarkoin vastaisivat kantamordvan edustusta (mts. 91; Paasonen sanoo mokš. *â*-sta, että se on »ein hinterer Gleitvokal, dessen Klangfarbe oft der des englischen u in b u t ähnelte»; *ə* on »der entsprechende vordere Vokal. Ähnelte am meisten einem geschlossenen e-Laut mit schlaffer Artikulation», ks. ML 6). Erzamordvassa kmord. **ə* > *e*, **â* > *o*, mokšassa sananloppuinen **ə* > *ε*, **â* > *a*. Esim. E *selǵe*, M *selǵĕ* 'sylki', E *selǵems*, M *selǵəms* 'sylkeä'; E *koio*, M *koïä* '6', E *koiołse*, M *koïälšĕ* 'kuudes'.

Setälän teoriaa arvioitaessa on tärkeää todeta, että mordva ei anna tukea itsenäisen keskivokaalisarjan olettamiselle. Kaikki alkup. *e*-vartalogit, joiden ims. vastineiden ensi tavussa on *e* tai *i*, ovat etuvokaalisia. Kuminkin Setälä on selittäessään sellaisten vatjan muotojen kuin *tšipeq* 'kipeä' ja *tšitkeq* 'kitkeä' (näistä lähemmin alempt.) *e*:n alkuperäiseksi vedonnut nimenomaan viimeksimainitun mord. vastineeseen *koškomš* 'kitkeä' (IT X, palst. 748). Sm. *kitkeä* ja mord. *koškomš* sanain lappalainen vastine *šas*¹/*ket*, joka merkitsee 'kyniä, riipiä' ja Lagererantzinsaaman tiedon mukaan myös 'kitkeä', on alkup. *a*-vartalo, joten tässä sanassa on ollut säännö-
töntä horjuvuutta *e*- ja *a*-vartalon välillä. Toiseksi mordvassa on myös verbi *koškamš* 'pflücken, sammeln; wählen', jonka samakantaisuutta *koškomš* sanan kanssa Paasonen y.m. ovat pitäneet mahdollisena¹ ja joka äänteellisesti tarkoin vastaa lapin verbiä (< **kiška*-). Ehkä *š*-vartaloinen *koškomš* onkin vähäisen merkityksen differentioitumisen yhteydessä muodostunut *a*-vartaloisesta *koškamš* verbistä. Siirtyminen toisesta vartalotyypistä toiseen on helposti käynyt päinsä yks. 1. ja 2. p. prees. muotojen välityksellä, ne kun ovat kaikissa verbeissä *-am*, *-at*-loppuisia (vrt. Ravila, mts. 103—104). Toinen mahdollisuus on se, että on vanhastaan ollut kaksi äänteellisesti ja merkitykseltään likeistä verbiä, toinen etuvokaalinen *e*-vartaloinen (josta sm. *kitkeä*, mord. *koškomš*), toinen *a*-vartaloinen (jota edustaisivat lp. *šas*¹/*ket*, mord. *koškamš*); mordvassa jälkimmäisen sanan äänneasu olisi vaikuttanut edelliseen siten, että sekin velaaristui. Missään tapauksessa ei ole uskottavaa, että vatj. *tšitkeq*, mord. *koškomš* palautuisivat keskivokaaliseen **kiške*- alkumuotoon. Toinen sana, jota tässä lienee syytä käsitellä, on sm. *sioa* verbin vastine E *sodoms*, M *sodəms*, *sošəms*. Jos lähdetään siitä todennäköisestä käsityksestä, että ims. *o*-vartalogit ovat myöhäsyntyisiä, olisi alkuperäinen vartalo kai ollut *a*-loppuinen, kuten esim. verbeissä *hioa*, *kutoa*, *punoa*. Mutta vartaloa **šita*- vastaisi mordvassa lähinnä **sodəms*. Ravila on maininnut tapauksia, joissa vartalo-

¹ Allekirjoittaneen erzamordvalainen kielenopas tunsii sekä *koškomš* että *koškamš* infinitiivin, mutta sanojen taivutusmuodot ja merkitykset olivat aivan sekaisin — molempien hän sanoi merkitsevän 'poimia, kerätä, kitkeä' —, mikä tietysti saattaa olla myöhäistä kehitystä.

vokaalin säännöttömältä näyttävä edustus selittyyneen pyrkimyksestä välttää haitallista homonymiaa (mts. 118—19). Kenties tässäkin omituinen *â*-vartalaisuus on syntynyt erotukseksi verbistä *sodams* 'wissen, kenen, erkennen'. Keskivokaalisen **siŋe*-lähtömuodon konstruoiminen *sodoms* sanalle on varmasti aiheetonta.

Tšeremississä on sm. *e:n*, *i:n*, *ē:n*, *ī:n* vastineena alkup. etuvokaalisten vartaloiden ensi tavussa palataalivokaali; ainoastaan itämurteissa ilmenee sellaisissa tapauksissa, joissa *e* ja *i* ovat kantatšeremississä redukoituneet, sekundääristä velaaristumista (*â*). Esim. tšer. KB *kè·tšə*, U *kè·tšə* 'aurinko; päivä' ~ sm. *kehä*, vir. *keha*; KB *βi·dəm*, U *βüdə·m* 'leiten, führen' ~ sm. *vetää*, vir. *vedada*; KB *βət*, U *βüt* ~ sm., vir. *vesi*; KB U *mü*, M B *müj* ~ sm., vir. *mesi*; KB *ə·zä*, U *ižq·* 'älterer Bruder; jüngerer Bruder des Vaters' ~ sm. *isä*, vir. *isa*; KB *ləm*, U *lüm* ~ sm., vir. *nimiä*; KB *kü*, U *kü*, M *küj* ~ sm., vir. *kivi*; KB U *lem* ~ sm. *liemiä*, vir. *leem*; KB *ne·läm*, U *nela·m* ~ sm. *niellä*, vir. *neelata*; KB *ni*, U *ni*, M B *nij* ~ sm. *niiniä*, vir. *niini*; KB *nəl*, U *nəl*, M *nəl* ~ sm. *neljä*, vir. *neli*; KB *pəl*, U *pəl*, M *pil* ~ sm. *pilviä*, vir. *pilvi*; KB *kəl*, U *kəl*, M *kil* 'Saite' ~ sm. *kieliä*, vir. *keel*.

Sanoissa, joiden toisessa tavussa on edellytettävä alkup. takavokaalia, *e:n* ja *i:n* edustus jakautuu kahtia. Osassa esimerkkejä on taka-, osassa taas etuvokaali. Edelliseen ryhmään kuuluvat sanat KB *βə·tšək*, U *βä·žək* 'schief, schräg' ~ ? sm. *vita*; KB *žar*, U *užar* 'vihreä' ~ sm. *vihanta*, *vihon*, *viheriä*; U *nə·lā* 'Baumsaft' ~ sm. *nila*; KB *šar*, M *šuzar* (mutta U *šūžq·r*) 'jüngere Schwester' ~ sm. *sisar*, vir. *sōsar* (tšer. sana lienee tavallisesti käsitelty indoiraaniseksi lainaksi, ims. sana joko indoiraaniseksi tai balttilaiseksi, vrt. KALIMA BL 162—63); J *ra·nəžəm*, U *ronđžəm* 'auseinandernehmen, auseinander wickeln, aufflechten, auftrennen' ~ sm. *riisua*, vir. *riisuda*; M *pā·nī*, B *pañe* 'lusikka' ~ ?? sm. *piena*, vir. *pōon*; KB U *šu* 'Kleie, Spreu' ~ ? sm. *siikanen*. Jälkimmäinen edustustapa ilmenee seuraavissa: KB *kerdə*: *pülä·ye·rdə* 'vor ziemlich langer Zeit', *šuke·rdə* (< *šū·kə* *kerdə*) 'schon längst, vorlängst' ~ sm. *kerta*, vir. *kord*; KB *lū·də*, U *lō·də*, B *rūdō* 'Falle (bes. für Mäuse)' ~ sm. *rita*; KB *pəzə·lma*, U *pi·zlə*, M *pi·lza* ~ sm. *pihlaja*, vir. *pihlakas*; KB *pi·tšə*, U *pè·tšə* 'Zaun, Einzäunung, Gehege', KB *kū·də·βi·tšə* 'piha' ~ sm. *piha*; KB U *šel*, M *šet* 'Fett, Speck, Talg' ~ sm. *silava* (Paasosen, Beitr. 206, mainitsema etuvokaalinen murremuoto *silevä* lienee sekundäärinen); KB *šə·štə*, U *šū·štə*, M *šū·što* 'weissgegerbtes Leder' ~ sm. *hihna*, vir. (murt.) *ihn* (< baltt., vrt. liett. *šikšnà*). Muutamat säännötöntä etu- ja takavokaalisen muodon vaihtelua osoittavat sanat on esimerkkien joukosta jätetty pois, kuten myös jotkin virheellisiltä tuntuvat rinnastukset.

Kuva, joka esimerkkien nojalla hahmottuu, on siis melko toisennäköi-

nen kuin mordvassa. Etuvokaaliset sanat ovat lukumääräisesti tasoissa takavokaalisten kanssa siitä huolimatta, että viimeksimainittuun ryhmään on hyväksytty epävarmojakin etymologioita.

Toisessa tavussa on alkup. *e:n* jatkajana kantatšeremississä ilmeisesti ollut redukoitunut äänne, joka oli etuvokaalin jäljessä palataalinen, takavokaalin jäljessä enemmän tai vähemmän velaaristunut. Näitä vokaaleja voimme sopivimmin merkitä merkeillä **ə* ja **ɛ̄*, siis samaan tapaan kuin kmord. edustusta. Selvimpänä ktšer. suhteet ovat säilyneet länsitšeremissiläisissä murteissa. TšerL *ə* on etuvokaali, *ɛ̄:n* artikulaatio vaihtelee äänneympäristön mukaan, mutta puhtaimmassa muodossaan se kuulostaa takavokaalilta (vrt. RAMSTEDT Bergtscheremissische Sprachstudien s. VIII—IX). Itätšeremississä esiintyy redukoituneen vokaalin kvaliteetissa myös eroavuutta ensi tavun vokaalin mukaan. Ero ei kuitenkaan ole niin selvä kuin länsitšeremississä; esim. Wichmannin merkintä *ɛ̄ ~ ə* kuvaa tätä vaihtelua hyvin. Kahdessa allekirjoittaneen tutkimassa murteessa oli etuvokaalin jälkeinen *ɛ̄* velaarisuudeltaan suunnilleen suomen takavokaalisessa ympäristössä esiintyvän *e:n* veroinen, *ɛ̄* taas tuntui olevan pareminkin keski- kuin takavokaali. Kolmannessa murteessa ensi tavun vokaali ei sanottavasti vaikuttanut jälkitavun vokaalin kvaliteettiin; kummassakin tapauksessa näytti merkintä *ɛ̄* olevan paikallaan huomattavan suppean, keskivokaalisen äänteen kuvaajana. Samoin Paasonen teksteissä on merkitty *ɛ̄* sekä etu- että takavokaalin jäljessä; hän kuitenkin huomauttaa vähäistä eroavuutta esiintyvän (ks. PAASONEN—SIRO Tschere-missische Texte s. XIII). Beke on osassa tutkimiaan murteita todennut kahtalaisuuden *ə ~ ɛ̄*, joista jälkimmäisen hän määrittelee keskivokaaliksi (Anthropos XXIX 39), osassa taas tavataan *ɛ̄* myös palataalivokaalin jäljessä. Itätšeremississä **ə* ja **ɛ̄* ovat hyvin yleisesti — esim. kaikissa allekirjoittaneen omalta kuulemaltaan tuntemissa murteissa, joiden puhujat ovat kotoisin eri puolilta kielialuetta — muuttuneet absoluuttisessa lopussa illabiaalisen vokaalin jäljessä *e:ksi*, labiaalivokaalin jäljessä **ə > ɔ*, **ɛ̄ > o*, jotka voivat olla murteittain jonkin verran redukoituneita. Sanan sisällä **ə:n*, **ɛ̄:n* jatkajat ovat labiaalivokaalien jäljessä useimmiten suu-remmassa tai pienemmässä määrin labiaalistuneet, onpa niistä *ü:n* resp. *u:n* jäljessä sukeutunut tietyissä sanatyypeissä painonsiirron yhteydessä täysvokaali *ü* resp. *u*. **ə*, **ɛ̄* saattavat muuten yhtä hyvin esiintyä alkup. *ä:n* resp. *a:n* edustajina. Alkup. *e:n* jatkajaksi voimme katsoa paitsi vanhojen *e*-vartaloisten nominien päätevokaalia myös konjugaation alalta nimenomaan »am-verbien» eräissä taivutusmuodoissa, kuten gerundissa (VI verbinominissa) ja siihen perustuvassa perfektitaivutuksessa, esiintyvän vokaalin; *am*-verbeistä alkup. *e*-vartaloiden edustajana ks. Ravila,

FUF XXV 1—25, vrt. myös Genetz, Ensi tav. vok. 9, alam. Muutama esimerkki (länsitšeremissää, kirjoittajan muistiinpanemia Jatykovon kylästä kotoisin olevalta kielenoppaalta) ktšer. *ə:stā: yks. akk. *kì·dəm*, iness. *kì·dəštə* (< *kìt* 'käsi'); ger., yks. 3. p. perf. *lä·ktən*, yks. 1. p. perf. *lä·ktənəm* (< *lä·ktäm* 'lähteä'). Ktšer. *ā:sta: yks. nom. *βur·dā*, yks. akk. *βur·dəm*, iness. *βur·dāštā* 'varsi' (~ sm. *varsi*); ger., yks. 3. p. perf. *tō·lān*, yks. 1. p. perf. *tō·lānam* (< *to·lam* 'tulla').

Mordvan ja tšeremissin edustuksen vertailu ei oikeuta tekemään selaista johtopäätöstä, että *e* ja *i* olisivat näiden kielten yhteisaikana olleet takavokaalisissa sanoissa taka- resp. keskivokaaleja. Nimenomaan tšeremissin valossa sopivat suomen vastaavassa asemassa esiintyvien äänteiden tavoin lievästi takavivahteiset **e* ja **i* lähtömuodoiksi paremmin. Volgal. kielissä täytynee olettaa sanavartaloiden vokaalisoinnun alkuperäisestään sillä tavoin täydellistyneen, että etu- ja takavokaalin muodostamat sekatyypit hävisivät. Mordvassa **e*, **i* olisivat velaaristuneet kauttaaltaan tai ainakin melkein kaikissa tapauksissa, tšeremississä ensi tavussa vain osassa vartaloita, mutta täälläkin painottomana redukoitunut jälkitavujen **e* säännöllisesti. Päinvastainen kehitys, että ensi tavun **e* ja **i* säilyttäen etuvokaalisuutensa palataalistivat jäljessä seuraavan takavokaalin, olisi usein suoritettu tšeremississä ja poikkeuksellisesti ehkä muutamissa mordvankin sanoissa. Tšeremissin todistusvoimaa ei käy kiistäminen viittaamalla toisinaan esiintyviin sekundäärisiin palataalistumisilmiöihin kuten KB *šū·də*, U *šū·də* ~ mord. *šado*, sm. *sata* ja KB *tər·βə*, U *tür·βə* 'Lippe; Maul, Schnauze' ~ mordE *turva*, *torva*, M *tärva* 'huuli', sm. *turpa*.

Mutta ehkäpä keskivokaaliteorian vahvasta varustuksesta mordvastakin on löydettävissä pari heikohkoa kohtaa. Thomsenin selitystä, että sm. *kerta*, mordM *kārda*, E *kirda* (erzan muodon ensi tavussa vokaali on sekundäärisesti palataalistunut, ks. Ravila, FUF XX 101) olisivat balttilaista alkuperää, vrt. mpreuss. *en kērdan* 'tällä kertaa, zur Zeit', *prei swaian kerdan* 'zu seiner Zeit', nominatiivi **kerda*, jotkut tutkijat ovat semologisista syistä pitäneet epävarmana. Kuitenkin mpreuss. **kerda* ja tšer. *ke·rdə* sanojen käytäntöjen kesken vallitsee silmäänpistävä yhtäläisyys, kuten WICHMANN Vir. 1921 s. 105 on huomauttanut, ja toisaalta on osoitettu todennäköiseksi, että 'aika' merkityksen ohella myös 'kerta' on ollut balttilaisella taholla tunnettu (NIEMINEN FUF XXII 11—12). Kun lisäksi otetaan 'kerta' ja 'aika' merkitysten likeisyyttä osoittavana esimerkkinä huomioon Ip. *ai'ge* 'aika' sanan etelälappalaisen edustajan *ä'ikie* siirtyminen yksinomaiseen merkitystehtävään 'kerta', esim. Vfs. *cau'men ä'ikien* 'kolme kertaa' (okolmen ajan), ei p.o. etymologian epäilemiseen liene todellista aihetta. Mord. sanassa meillä siis näyttää olevan

todistus siitä, että takavokaalia edeltävä *š* saattaa palautua aikaisempaan etuvokaaliin. Varmasti balttilaisperäinen on E *šna*, *kšna*, M *šna* 'Riemen' ~ tšer. *šə-štə*, sm. *hähna*. Tämä sana kuuluu tapauksiin, joissa painottomaan asemaan joutunut ensi tavun vokaali on vahvasti soinnittomassa äänneympäristössä heittynyt (vrt. esim. mord. *šta*, *kšta* 'vaha' ~ tšer. KB *šə-štə*, U *ši-štə* id.). Kun sana on takavokaalinen, kadonnut vokaali oli ilmeisesti velaarinen; varhaisempi muoto on ollut **šukšna*·, **šəkšna*·. Voimme täten joltisenkin varmasti päätellä, että tässä baltt. *i* > **u* (**ə*). Se mahdollisuus on tietysti otettava lukuun, että siihen aikaan, kuin lainaus tapahtui, kielen vartaloissa ei vielä tavattu sittemmin muodostuneita etu- ja takavokaalin kombinaatioita, joten alkukielen etuvokaali ilman muuta substituotoitiin **u*:lla (**ə*:lla). Mutta tšeremissiin lainanantaja-kielen *e*, *i* on kyetty omaksumaan etuvokaalisina. Mord. *kərda*·, *šna* ja tšer. *ke-rdə*, *šə-štə* sanain palautumista yhteiseen alkulähteeseen suomalais-ugrilaisellakin taholla voi tuskin asettaa kysymyksenalaiseksi. Kosketukset balttilaisiin lienevät alkaneet jo kantasuomalais-volgalaisen yhteisajan lopulla (Setälä, Suomen suku I 154), ja laajasta levinneisyydestään päätellen juuri *kerta* ja *hähna* kuuluvat vanhimpaan lainakerrostumaan. Siinäkin tapauksessa, että main. sanat olisi saatu vasta myöhemmin, kantasuomalaisten ja volgalaisten varsinaisen kieliyhteyden jo katkettua, mutta jonkinlaisen vuorovaikutuksen yhä jatkuessa eri suomalais-ugri-laisten kansojen välillä (vrt. Thomsen, mts. 155), tšeremissien esi-isät eivät liene olleet kielessä tavattavien lainasanojen vähälukuisuuden vuoksi suoranaudessa kosketuksessa balttilaisiin, vaan balttilaiset ainekset ovat kulkeutuneet heille lännempänä asuvien heimolaisten välittämänä (Thomsen, mp.). Kun mordva muutenkin sekä rakenteensa että sanastonsa puolesta muodostaa eräänlaisen yhdistävän renkaan itämerensuomalaisten kielten ja tšeremissin kesken, on mordvalaisia lähinnä katsottava tämän välillisen vaikutuksen ylläpitäjiksi. Asia ei oleellisesti muuttune siitä, että mordvalaisten asemesta ajateltaisiin merjalaisia tai jotakin muuta esihistoriallisella kaudella mahdollisesti elänyttä heimoa, sillä noina varhaisina aikoina kielellisen differentioitumisen on volgalaisella taholla täytynyt olla vähäistä nykyisin esiintyvään verrattuna. Melkoiset todennäköisyyssyyt siis puolustavat käsitystä, että volgalaisessa kieliryhmässä tavattiin vielä balttilaisten naapurisuuden aikana ensi tavussa *e*, *i* takavokaalin edellä, joten yllä käsiteltyjen mord. sanojen **u* (**ə*)-edustusta olisi pidettävä seurauksena myöhemmästä, myös kielen omaperäisissä sanoissa samanaikaisesti tapahtuneesta äänteenmuutoksesta. Sopii muistuttaa sanaparista mordE *suro*, M *surä* 'hirssi' < varhaiskantamord. **so-ra* ~ liett. *sora* id. (liett. sana on todennäköisesti mordvalaisperäinen, ks. TOIVONEN SUST

LVIII 233), joka mielenkiintoisesti näyttää osoittavan myös kantamordvalaiset muutokset $o > u$ painollisessa tavussa $a:n$ edellä ja $a > \hat{a}$ painottomassa tavussa (vrt. esim. sm. *kota* ~ mordE *kudo*, M *kud* < v-kmord. **ko-da*) balttilaisia kosketuksia nuoremmiksi, ks. Ravila, mts. 95.

Obinugrilaiset kielet ovat säilyttäneet vanhan eron etu- ja takavokaalien kesken selvästi havaittavana. Tällä alalla liikuttaessa tekee haittaa käyttökelpoisten etymologioiden niukkuus. Käytettävissä olevat esimerkit eivät tunnu puhuvan keskivokaaliteorian puolesta. Niinpä etuvokaalisia ovat sanat et.-ostj. *et*, pohj.-ostj. *el* 'Körper', itäostj. (Jugan) *äl* : *äl-pän* 'Milchhaar; ihokarva' ~ sm. *iho*, vir. *ihu*, mordE *jožo*, M *jož*, *jožä*; ostj. Kond. *ītem* 'maailma, ilma (kertosanana sanalle *tūrām*)', Obd. *īlam* : *num-ī*. 'Himmel, Himmelsgott', vog. *elēm*, *īell'm*, *ēl'm* 'Wetter' ~ sm. *ilma*, vir. *ilm*; ostj. V *pīyl'itā* 'mit Harz zustopfen (Spalten in einem Boot)', Trj. *p'īyōA* 'Flicken an einem Boote, gew. einem Einbaum' ~ sm. *piikka*, vir. *pihk*. Toisaalta kuitenkin: ostj. *uō'čša* 'Nesseln schaben', vog. *ašk-*, *ōsy-* 'schaben jne.' ~ sm. *vitaa*.

*

Kohdistassaamme huomiomme ims. taholla esiintyviin keskivokaaleihin meidän on joka tapauksessa pidettävä silmällä mahdollisuutta, että niillä ja mordvan edustuksella olisi yhteinen alkuperä. Tällöin joudumme sen kummallisen pulman eteen, että kun mordvassa $i:n$ edustaja esiintyy alkup. $a:n$ edellä takavokaalina samalla tavoin kuin $e:n$ edustaja — mordvan esimerkkien suuri enemmistö koskeekin juuri $i:tä$ —, niin ims. kielissä ei ole jälkeäkään taka- i :stä. Vepsän, lyydin ja aunuksen pääpainottomien tavujen i -tapaukset selvittyvät venäläisen fonetiikan aiheuttamiksi (Posti, Vir. 1935 s. 80—81), ja samoin on ilmeisesti eteläviron taka- $i:n$ laita (Posti, mts. 84, alam. 2). Jos kerran alkup. * e on säilynyt keskivokaalina, niin miksi * i olisi palataalistunut? Ei voida esim. väittää, että * i olisi esiintynyt vain harvoissa sanavartaloissa ja siitä syystä sulautunut etu- i :hin. Sellaisia tapauksia, joissa i tavataan takavokaalin edellä, on päinvastoin hyvin runsaasti, ja ennen balttilais-germaanisista kosketuksista ne ovat olleet selvänä enemmistönä, kuten edellä on mainittu. Nyt on huomattava, että samoin kuin etu- $i:n$ artikulaatiopaikka on edempänä kuin $e:n$, on yleisfoneettisena ilmiönä todettavissa $i:n$ ääntyvän jonkin verran taempana kuin e (ks. esim. ÄIMÄ Yleisen fonetiikan oppikirja 130, vrt. myös JESPERSEN Lehrbuch der Phonetik § 154). Vokaalien ääntymispaikkojen asemaa voi kuvata viivalla, jonka päätökohtien $i:n$ ja $e:n$ välissä sekä e että e sijaitsevat. Jos kielessä siis saattoi keskivokaalinen artikulaatio yleensä säilyä, niin otaksuisi sarjan äärimmäisten jäsenten ainakin

pysyneen erillään. Vallitsevan teorian mukaan on kuitenkin oletettava, että vain vierekkäiset jäsenet, e ja e , säilyivät sekaantumatta, mutta äärimmäiset lankesivat yhteen. Tekee mieli väittää tämmöistä kehityskulkua foneettiseksi mahdottomuudeksi, olletikin kun muiden i :tä vastaavien ahtaiden vokaalien artikulaatiossa ei ole kantasuomessa tapahtunut muutoksia. Mutta mikäli lähdetään lievästi velaaristuneista etuvokaaleista e ja i , ongelma ratkeaa helposti: ääntenmuutos $e > e$ saattoi kielen artikulaatioasennon vähittäisen liukumisen muodossa toteutua siksi, että välimatka e :stä vastaavaan keskivokaaliin ei alunperinkään ollut kovin suuri, mutta i säilyi semmoisenaan, koska $i > i$ olisi vaatinut kielenasennon perusteellista muutosta.

Erittäin tärkeän todistuksen i :n sekä samalla itsenäisen keskivokaali-sarjan aikaisemmasta olemassaolosta Setälä näki niissä vatjan kielen tapauksissa, joissa ensi tavun i :tä seuraa toisessa tavussa e . Kun ilmiö ei koske vain vatjaa, vaan esiintyy myös etelävirossa ja eräissä muissakin viron murteissa, kaikkialla lisäksi täsmälleen samoissa sanoissa, se on epäilemättä aikoinaan käsittänyt koko virolais-vatjalaisen kielialueen. Mutta kauemmas sen juuret eivät ulottunekaan (ehkä liiviin, mutta sitä ei toisessa tavussa tapahtuneen e , $e > u$ muutoksen takia voi todeta). Jos sanavartaloiden kahdessa ensi tavussa olisi muinoin tavattu kombinaatio $i - e$, niin todennäköisesti olisi ollut myös tyyppi $e - e$, jolla olisi ollut edellytykset säilyä samalla alueella kuin edellinen tyyppikin, mutta sellaisesta ei ole ainoatakaan esimerkkiä. Lisäksi vartalot, joissa *ims.* taholla on e ensi ja toisessa tavussa, osoittaa vertailu kaukaisempiin sukukieliin poikkeuksetta alunperin etuvokaalisiksi. Tämä e :n esiintymisedellytysten outo rajoittuneisuus jo sinänsä viittaa ilmiön sekundäärisyyteen. Allekirjoittaneesta näyttäisi a priori todennäköiseltä, että $i - e$ tyyppi on syntynyt vasta sen jälkeen kuin aikaisempi e oli sekä ensi että toisessa tavussa muuttunut viereisen takavokaalin assimiloivasta vaikutuksesta e :ksi. Alkup. etu- e :n jakauduttua siten kahtia ($e \sim e$) jäi i ainoaksi indifferentiksi vokaaliksi, joka saattoi kombinoitua niin hyvin etu- kuin takavokaalin kanssa. Näissä olosuhteissa ei olisi ollut mitenkään kummeksittavaa, jos toiseen tavuun kehkeytynyt e olisi osoittanut taipumusta yleistyä alkuperäisestä takavokaalin jälkeisestä asemastaan myös i :n jälkeen, mikäli sellaiseen yleistykseen muuten oli tiettyjä edellytyksiä olemassa. e :n tunkeutumiselle jossakin sanassa äänneläillisen e :n sijaan ovat ennen kaikkea samakantaiset takavokaaliset muodot voineet analogiallaan antaa sysäyksen. Esim. **-ek* johdin kehittyi **-ek* asuun *katta-*, *kuto-*, *païsu-* vartaloiden johdannaisissa **katək*, **kuðək*, **païsək*, koska niissä e :tä edelsi takavokaali (siis **katək* $>$ ä.l. **katək* jne.). Harha-

assosiaatio saattoi kuitenkin helposti viedä siihen, että johdinvokaalin kvaliteetin käsitettiin määräytyvän kantasanan päätevokaalin kvaliteetista, jolloin *-*ek*-tyyppi pääsi valtaan kaikkien takavokaalisten vartaloitten johdannaisissa ensi tavun vokaalista riippumatta. Tällä tavoin olisi esim. takavokaaliseen *sito*- vartaloon liittyvä **sīdek*, jossa toisen tavun etu-*e* oli *i:n* jäljessä äännelaillinen, saanut väistyä analogisen **sīdek* (> vatj. *siē*) muodon tieltä.

Kirjoittajan havaitsemien *i* — *e*-tapausten¹ ensimmäiseen ryhmään kuuluvatkin johdannaiset, joiden *e* voidaan ylläesitetyllä tavalla selittää kantavartalon velaarisen loppuvokaalin analogiaksi. Esim. virE *istōmōl* (SL II n:o 1047, säe 4), *istōpaiga*' (Set. lug. 61₈), vrt. vir. *iste* g. *istme* 'istuin' (< *istu*-); vatj. (Tsv.) *tšissēma*, -*ēma*, *tšisēā* 'kōlastama, hooplema' (< *kīsta*, vrt. vatj. *tšīsā* 'kilpaa'); vatj. (Must.) *tšiskōlō*- 'kiuskata, kinata', (Tsv.) *tšiskeuuz* 'kaklus' (< *kisko*-, vatj. *tšisko*-); vatj. *līgpassi* 'koh-tuuttomasti, liiemasti' (< *lika*); vatj. (Tsv.) *līk* : *līkkeā* 'liige' (< *līkku*-); vatj. (Must.) *niō* 'nide' (< *nito*-); virE *pillēlda*' (SL II 956: 11) (< *pillā*-: vir. *pillata* 'tuhlata, hukata; pudottaa', sana mahd. skand. alkuperää, vrt. ruots. *spilla*, ks. FUF XIII 427); vatj. *riđjeama*, virE *riidōlōma* (SL I 78: 30), *riidōlōsō* (SL I 161: 17) (< *rīta* < skand., ks. FUF XIII 439); virE *riizēlēma* (SL I 79: 31), *riizēlēzē*' (SL I 164: 6) (< *rīsu*-); vatj. *siē* 'side' (< *sito*-); vatj. (Ahlqv.) *tīlkē* 'takdropp; ispig' (< *tīlkan* 'droppa'); vatj. (Tsv.) *vizgeskēma*, -*keā* 'visklema' (< *viska*-: vatj. *vizgata*); vatj. *viē* g. *viēmē* 'pellavahakkuri, vidoin l. vidin' (< *vīto*-: vatj. (Tsv.) *vitoma*, *vittoa*). Satunnaiselta, *niē*, *siē* sanain välittömään analogiaan perustuvalla tuntuu vatj. (Must.) *iō* g. *ittōō* 'ide, itu'; Tsvetkovilla onkin odotuksenmukainen etuvokaalinen muoto *ite* g. *itte*, part. *ieī*.

Mainitun kaltaisia esimerkkejä olisi elävästä puheesta kenties saatavissa lisää monin verroin. Nämäkin riittävät osoittamaan, että johdannaisissa tavattava *i* — *e* tyyppi on poikkeuksetta käsitettävissä velaarisen kantavartalon analogiavaikutuksen aiheuttamaksi.

Toisaalta näyttäisi takavokaalinen johdannainen taikka rinnakkaismuoto vaikuttaneen velaaristavasti kantasanaan. Tällä tavoin lienee seli-

¹ Kettusen teoksista poimitut vatjan ja eteläviron esimerkit ovat ilman lähdeviittausta. Muut lähteet on lyhennetty seuraavasti: Tsv. = D. TSVETKOVIN koneellakirjoi ettu vatjan Joenperän murteen sanasto; Must. = O. A. F. MUSTONEN Muistoonpanoja Vatjan kielestä, Virittäjä I 144—88; Set. lug. = Seto lugōmik I, pain. Tartossa 1922 (sivu ja rivi merkitty seuraavasti: 61₈ = s. 61, r. 8 alh., 134⁴ = s. 134, r. 4 ylh.; jne.); SL = HURT Setukeste laulud. Viimeksimainitussa teoksessa esiintyvä *ē* vastaa Kettusen *e*-merkkiä (*ē* »on kōva e, mis oma väljautlemize poolest hästi ō poole kannab», mt. I s. IX). — Harvemmin siteeratut lähteet mainitaan erikseen.

tettävä seuraavassa esimerkkiryhmässä esiintyvä $e > e$. Esim. virE *hikō* 'hikeä' (Set. lug. 52₁₅), vrt. *hiko-*: vir. murt. (Wied.) *higone*, *higonema*, virE *higōnes* 'hikoa'; vatj. (Must.) *ilkōa* 'ilkeä', (Tsv.) *ika* ($a << ea$), mon. *ikād* 'ilap', vrt. *ilka*: vir. (Wied.) *ilg* g. *ila*, *ilu*: ilga (ilgu) ja imet tegema 'Wunder und Spektakel machen', sm. (Lnr.) *ilka* g. *ilan* 'narrspel; stygghet', tehdä ilkaa 'drifva gäck, göra konster och fyr'; vatj. *ineq* 'ilkeä', vrt. *inha*, *inho*: vatj. *inota*, *inottā*; vatj. *itkeq*, virE *ikōma* (SL I 36: 197) 'itkeä', virE *ikēt* 'itket' (SL I 107: 15), vrt. *itku*: vatj. (Tsv.) *itku*, virE *ikk* g. *iku*, *ikkuma* 'itkeä'; vatj. *tšipeq*, virE *kibēdap* kompar. (SL I 192: 98), Kihnun murt. *kībō* (ks. MÄGISTE Suomi V: 10 s. 250) 'kipeä', vrt. *kipu* (sana esiintyy paitsi suomessa rudimentäärisesti myös liivissä: *kībūd* mon. nom., ks. Kettunen, LW 123 a); vatj. (Tsv.) *tširkkā* 'valune' (? < **kirkkeq*), vrt. *kirkas*, vatj. *tširkaz*; vatj. *tšitkeq* 'kitkeä', vrt. *kitko-*: vatj. (Tsv.) *tšitkoma*, *-koa* 'krendeldama, kitkuma', vir. *kitkuda* 'kitkeä'; vatj. (Must.) *likkōa* 'likeä', virE *likkē* g. *ličeva* 'märkä, kostea', vrt. *liko-*: vatj. *liko*, *ligoza* 'liossa', *ligota*, *ligottā*, vir. *ligu*, *ligo* 'liko', *liguma*, *ligunema*, *ligonema* 'liota'; vatj. *lipeq* 'lipeä, livakka', virE *lippē* (SAARESTE Leks. vah. 24), Kihnu *lijōdas* iness., vrt. vir. *liba* 'liukas; kiemailija', sm. (Lnr.) *lipa* g. *livan* 'hal I. smilig varelse; smiler', *lipu* g. *livun* 'halka, godt före jne', liiv. *libāz* 'Näscher'; virE *nilbōhō* (Set. lug. 134⁴) = virP *nilbe* 'limainen, niljakka; epäsiiveellinen', vrt. vir. *nilb* g. *nilva* 'lima, kina', liiv. *nilba* 'schwach, schwächlich; schlechtes sehniges Fleisch', sm. *nilpa* 'hal, slipprig' (vrt. Kettunen, LW 249 a); vatj. *sirkeq* 'selkeä', virE *sirgō* (Set. lug. 32₇), *siigē* mon. nom. (SL II 1368: 79), vrt. vatj. (Tsv.) *sirkoma*, *-koa* 'sirguma', vir. *sirgu*, virE *sirgo* (Set. lug. 102²) 'suoraksi, pystyyn', *sirguda* 'kasvaa solakkana; kohota, varttua (mieheksi)'; vatj. *sitkeq* 'sitkeä', virE *sikkē*, Kihnu *sičkō*, vrt. vatj. (Tsv.) *sitkoma*, *-koa* 'sitkistama', vir. *sitkuda* 'sitketä, sitkistyä', sm. *sitkas*, vrt. liiv. *sikkāz* (ks. Posti, GLLG 167); virE *tikō*, *tikkō*, *tikōlanō*, *tigōlanō* 'piru' (ks. esim. Mägiste, EKeel 1927 s. 15) = virP *tige*, *-da* 'julma, ilkeä', vrt. vir. *tigu* 'Schmutz, Kot u.a.', ? sm. *tiku* 'os' (rinnastukset Kettusen, LW 419 b).

Eräissä mainituista tapauksista voi olettaa myös rakenteeltaan samankaltaisten sanojen keskinäistä vaikutusta. Siten esim. *itkeq* ja *kitkeq*, ehkä näihin liittyen myöskin adjektiivi *sitkeq*, ovat mahdollisesti rinnastuneet sillä tavoin, että yhdessä sanassa tapahtunut velaaristuminen helpotti vastaavaa kehitystä muissakin. Sama oletus sopii toisaalta *kipeq* ja *lipeq*, toisaalta *likeq*, *tikeq* ja miksei myös *hiki* (: part. *hikeq*) tyyppeihin.

Esitetyn selitysmahdollisuuden ulkopuolelle jäänee pari vatjan sanaa, jotka vaikuttavat myöhäisiltä, nim. *nikeaa* 'löyhä' ja *nilkeq* 'limainen' (ellei ehkä velaaristunut nojautumalla *ilkeq* muotoon). Horjuvaa äänne-

kantaa osoittava sm. *kiven*, *kipenä*, *kipinä*, *kipuna*; *kyven*, vir. *kibe g. kibeme*, vatj. (Ahlqv.) *čüve* substantiivi on etelävirossa edustettuna asussa *kibena* 'kipinä' mon. nom. Etu- ja keski-*e:n* vaihtelua on muutamissa sanoissa: vatjI *tširventēB* ~ vatjL *tširveātēB* 'kirvelee', vatj. (Tsv.) *lives-siimä* ~ *livessuma* 'proskolznutsja'; huom. etenkin vatj. *tširvez*, *tšervez* ~ virE *kirvõs* (Set. lug. 42₆), part. *kirvõsta* (SL I 110:16) 'kirves'. Viimeksimainitun virE sanan velaarinen äänne on tietysti sekundäärinen, miten se selittyneekin. Sisäheittoinen lienee virE *hitskmõ* 'rako' (ks. esim. O. PARMAS EKeel 1923 s. 49), vrt. Wied. *hidza g. hitskme* 'Furche'.

Onko takavokaalisen johdannaisen resp. rinnakkaismuodon vaikutus alkuaan palataaliseen kantasanaan sitten ollut yhtä johdonmukaista kuin johdannaisissa havaitsimme kantasanan päätevokaalin analogiaan perustuvan velaaristumisen olleen? Se on varsin todennäköistä. Jos kysytään, eikö *imeä* : *imu* tai *iskeä* : *isku* sanaparien perusteella olisi vatjassa odotettava muotoja **imeq*, **iskeq imiä*, *ih(t)šeä* muotojen asemesta, niin tähän voidaan huomauttaa, että sanakirjojen mukaan *imu*, *isku* sanoja ei esiinny koko vatjalais-virolais-liiviläisellä alueella, joten niitä ei liene siellä tunnettu *i — e* tyyppin muodostumisen aikanakaan. Lukuunottamatta sanaparia *iri*, mon. *ired* 'hiiri' ~ (Must.) *irõkkõ* 'hiiro, hiirakko' (2. tavun *e* < ? *a*), jossa kantasanan ja johdannaisen kesken vallitsee vain löyhä käsitteellinen yhteys, allekirjoittanut ei ole huomannut yhdellekään vatjan lukuisista *i — e*-tyyppisistä kantasanoista mainitun johdannaisia, joissa olisi toisessa tavussa takavokaali, ja vain ani harvassa tapauksessa näkyy vastaavilla viron sanoillakaan sellaisia johdannaisia olevan, suomessa jo useammin.

Velaaristuneiden kantasanojen luettelo ei ehkä ole täydellinen, mutta uudet lisätäkään tuskin muuttavat esimerkkikokoelmamme tarjoamaa kuvaa. Kaavailemastamme säännöstä saattaa tietysti ilmetä joitakin poikkeuksia, sillä eihän p.o. velaaristumisilmiö perustune mihinkään äännelakiin, vaan psykologispohjaiseen analogiaan. Sekin seikka, että tiettävästi vain yhdelle *i — e*-sanalle (*kitkeä*) on osoitettu vastine kaukaisemmista sukukielistä, osaltaan varoittaa tulkitsemasta näissä tapauksissa vallitsevaa edustusta vanhan sgr. kannan perinnöksi.

*

Edellisessä jaksossa puheenaolleita kantasanan ja johdannaisen sekä yleensä vartalon ja johtimen välisiä äännesekoja on syytä kosketella vähän laveammastikin, koska tämä asia on yhteydessä kantasuomen vokaalisointusuhteisiin ja sivuaa läheisesti kysymystä ims. keskivokaalien

alkuperästä. Mielenkiintomme suuntautuu tällöin tapauksiin, joissa kantasana on taka- ja johdannainen etuvokaalinen sekä päinvastoin.

Takavokaalisista kantasanoista muodostettuja etuvokaalisia johdannaistyypppejä on edellä jo esiintynyt pari: *side* < *sito-*, *riitele-* < *riita*. Muita: *viherä* < **viha* (vrt. mord. *ožo*), *hijene-* < *hijja*, *kellertä-* < *kelta* (viimeksimainitussa sanassa tavattavan johtimen synnystä ks. HAKULINEN SKRK I 267). Nämä osoittavat yleisen tendenssin olevan sellainen, että milloin johdannaisen kahdessa ensi tavussa on vokaalisoinnun suhteen indifferentti etuvokaali, sana liittyy etuvokaaliseen ryhmään, olkoonpa kantasana takavokaalinenkin. *a*-vartaloiden komparatiiveissa ilmenee horjuvuutta, jonka pohjana ovat psykologiset tekijät, nim. positiivin taipumusmuotojen vaikutus, mikä saattaa ehkäistä etuvokaaliselle linjalle siirtymisen, esim. *illemmalla* ~ *illemmällä*, *liemmälti* ~ *liemmalti*. Poikkeuksena ovat *-(i)kka*, *-(i)kko* ja *-(i)nko* johtimet, jotka esiintyvät tavallisesti takavokaalisina myös ensi tavun *e:n*, *i:n* jäljessä, esim. *penikka*; *elikko* (~ murt. *elikkö*), *kivikko* (~ Peräpohj. *kivikkö*), *viisikko* (~ Peräpohj. *vittikkö*), *etsinko*. (Lähisukukielissä, kuten esim. muuten vokaalisoinnuttomissa vatjassa ja etelävirossa, tavattaviin vokaalisoinnun häiriöihin kolmannessa tavussa emme tässä puutu, koska kysymyksessä on sekundäärinen kehitys.)

Aiheemme kannalta on erityisen tärkeätä tutkia takavokaalisten johtopäätteiden esiintymistä etuvokaalisten vartaloiden johdannaisissa, nimenomaan tapauksia, joissa johdinvokaali korvaa kaksitavuisen vartalon päätevokaalin. Näistä johtimista tavallisimmat ovat *o* ja *u* sekä erinäiset näillä äänneillä alkavat yhdysperäiset suffiksit. Sivuuattaen pääpainottomien labiaalivokaalien syntyprosessiin kytkeytyvät probleemit toteamme esim. deverbaalisen nomininjohtimen *o:n* esiintyvän ims. kielialueella useissa etuvokaalisesta kannasta johdetuissa sanoissa, kuten sm. *elo*, veps., vatj. *eao*, vir. *elu*, virE *elô*; sm., vatj. *pito*, vir. *pidu*, virE *pidô*; sm., vatj. *teko*, veps. *tego*, vir. *tegu*, virE *tegô*; sm., vatj. (Must.) *meno*, vir. murt. *mino*, *minu* 'Abgang, Verlust, Aufwand; Gang, Gehen', huom. myös *menu*, *mõnu* '(paha) elämä, meno', *mõnuda* 'pitää paha elämää, meluta', ? *mõnu* 'nautinto, mielihyvä, viehäytys, sulo, mukavuus' (viron sanoista ks. Mägiste, Suomi V, 10 s. 245). Ensi tavun *e:n*, *i:n* keskivokaaliteoriakin myöntää näissä olleen etinen, mutta johtimena on kuitenkin mainitun teorian edellyttämää ankaraa vokaalisointua rikkoen takavokaali. Nyt tietysti sopii tunnettujen vatj. *niako*, vir. *nägu*, virE *nägô*, vatj. *tšako*, vir. *kägu*, virE *kägô* yms. tapausten perusteella huomauttaa, että *o* on ollut vokaalisointuun nähden poikkeusasemassa ja että pääpainoton *ô* on niissä kielissä, missä sitä tavataan, syntynyt sekundäärisen vokaalisointuun mukautu-

misen kautta vasta kantasuomalaisen ajan jälkeen. Tämä saattaakin olla totta. *ö* on ims. kielten muihin vokaaleihin verrattuna nuori tulokas, joka on kieleen ilmestynyt myöhäiskantasuomessa tapahtuneiden kontraktio-prosessien yhteydessä supistumavartaloihin *ō*, *vō*, *sō*- jne. Ensi tavua kauempana tavattava, suffiksaalista lähtöä oleva *ö* on vastaavien takavokaalisten muodostusten johdinaineksen *o:n* analogiaa ja mahdollisesti alkuaan kehittynytkin siten, että etuvokaalisiin sanoihin yleistynyt *o*-suffiksi tiettyjen vokaalien jäljessä palataalistui, vrt. Mägiste, *oĭ-*, *eĭ-* deminutiivid 219, Suomi V: 10 s. 247. Mutta olisiko tämä kantasuomessa voimakkaana vaikuttanut tendenssi, takavokaalisten johdinten leviäminen etuvokaalisiin vartaloihin, lainkaan päässyt alkuun, elleivät etuvokaalien joukossa frekvenssiltään ylivoimaiset *i* ja *e*, jotka harvoja *näko*, *käko* -tyyppisiä poikkeuksia lukuunottamatta yksinomaan tavattiin tällä tavoin muodostuneiden vartaloiden ensi tavun sonanteina, olisi olleet vokaalisoinnullisesti indifferenttejä, jo aikaisemminkin takavokaalisissa vartaloissa esiintyneitä? Sellainen mahdollinen vastaus, että p.o. yleistymis-ilmiö olisi ehkä saanut sysäyksen taka- ja etu-*i:n* yhtymisen aiheuttamasta vokaalisoinnun hämmentymisestä ja olisi siis tuota kehitystä myöhäisempi, voidaan jo ennakoita leimata viisasteluksi.

Selvempää valaistusta asiaan saamme tarkastelemalla suffiksaalisen *u:n* ja sen etuvokaalisen variantin *ü:n* esiintymistä. *ü*-harmonian kantasuomalaisuudesta ei ole epäilystä. Sitä osoittavat ensinnäkin varsin lukuisat *ü*-vartalaiset sanat, joiden päätevokaalia ei ole ainakaan toistaiseksi selitetty suffiksaaliseksi, kuten sm. *käpy*, vatj. *tšäpü*, vir. *käbi*, virE *käbü*; sm. *käly*, vatj. *tšälü*, vir. *käli*, virE *kälü*; sm. *kyty*, vatj. *tšütü*, vir. *küdi*, virE *küdü*; sm. *kysyä*, vatj. *tšüsüä*, vir. *küsida*, virE *küzüma*; sm. *väsüä*, vatj. *väsüä*, vir. *väsida*, virE *väzüma*. Tämä seikka ei ole kuitenkaan estänyt *u*:ta esiintymästä *ü:n* asemesta tai ohella tiettyjen etuvokaalisten vartaloiden johdannaisissa, esim. sm. *itu*, vir. *idu*, virE *ivü*; sm. *nielu*, vatj. (Tsv.) *nēnu*, vir. *neel*, -*u*; sm. *pesu*, vir. *pesu*; sm. *pieru*, vir. *peer*, -*u*; sm. *viilu*, vir. *viil*, -*u*. Huomattakoon myös vir. *seem*, -*u* ~ *sööm* (mm. virE: Set. lug. 41₁₃), -*u* 'siemaus', joka on johdettu etuvokaalisesta **sēme*-vartalosta, vrt. sm. *siemi g. siemen* 'siemaus', mord. *šimems* 'juoda'. Vastaavia *ü*-johdannaisia on suomessa melko niukasti. Näistä on *käskyllä* vatjassa tarkka vastine: *tšähsü*, mutta virossa on vastaavan sanan johtimessa horjuvuutta: *käsk g. käsu*, virE *käsku* part. (SL III 1828: 101) ~ virE *käsü* mon. nom. (Tävvendetu Tartu keele Lauluraamat, pain. 1909, virsi 148, säk. 3), id. yks. gen. (ibid., v. 381, säk. 5), *käsikü* part. (SL II 989: 14) ~ Kodav. yks. gen. *käsò*. On selvää, että vanhinta tyyppiä edustaa *käskü*, joka esim. sellaisen vatjasta merkityn muodon kuin (Ahlqv.)

čüntü(-més) 'plöjare' kerällä osoittaa, millä tavoin kantasuomessa muodostettiin teonnimiä niistä verbivartaloista, joiden ensi tavun sonanttina oli vokaalisointuun kytketty etuvokaali. Runsaammin on *ü*-llisestä edustuksesta virossa esimerkkejä *-ks*-aineksella laajennetusta johdannaistyyppistä (esim. vir. *jätis*, virE setuk. *jättvs*), jota E. A. TUNKELO käsittelee Vir. 1942 s. 125— päätyen tulokseen: »... voidaan pitää oikeana sitä oletusta, että *-is*-lopun *i* tässä ryhmässä edustaa aikaisempaa *ü:tä*» (mts. 127). Denomi-naalisia *-is* (< *-üs*) -johdannaisia Tunkelo niinikään luettelee useita (s. 129—30). Analogiseen yleistykseen perustuen takavokaalinen *-us* on virossa usein tunkeutunut *-üs* johtimen tilalle, esim. vir. *pealus* ~ sm. *päällys* (Tunkelo, mts. 130). Eri ims. kielistä saatavan aineiston vertailu vie johtopäätökseen, että etuvokaalisten vartaloiden yhteydessä kantasuomessa suffiksaalinen *ü* oli yksinomainen *ä:n*, *ü:n* (, *ö:n*) jäljessä, mutta *e:n* ja *i:n* jäljessä on esiintynyt myös — ja todennäköisesti useimmiten — *u*. Muutama viimeksimainittua suhdetta valaiseva lisäesimerkki *-us*, *-üs* -johdannaisten alalta: vir. *keelus*, *köölus* 'Darmsaite, Strippe', sm. *kielus* 'snara, rensnara' < **kēle-*; vir. *persis* (< *-üs*) ~ *persus*, *pørsus* 'das Giebelloch im Strohdach des Bauerhauses', sm. (Lnr.) *persus* 'bakdel' < *perse*; vir. *silmus* 'silmukka', sm. *silmus* id. < *silmä*; vir. *veeris* (< *-üs*) 'reunus' ~ sm. *vierus* (< **vēre-*).

Takavokaalisten suffiksien esiintyminen etuvokaalisissa vartaloissa on edelläolevassa siis katsottu tulokseksi yleistymisestä, ja selväähän onkin, ettei kantasuomessa ole ääntenmuutoksen kautta etuvokaalista syntynyt takavokaalia. Samoin ei ole uskottavaa, että lukuunottamatta pääpainottomien tavujen *i* << *a_i* muutosta takavokaali olisi muuttunut etuvokaaliksi. Ns. *a(ä)* ~ *e* vaihtelu lienee tavallisesti käsitetty seuraukseksi määrätapauksissa suoritetusta ääntenmuutoksesta *a(ä)* > *e*, mutta kun *e* esiintyy ainoastaan tiettyjen johdinten yhteydessä, se nähtävästi onkin itse suffiksiin kuuluva aines, joka johdannaisessa korvaa kantasanan vartalovokaalin ja joka eräistä näennäisistä selitysvaikeuksista huolimatta voidaan katsoa *e*-vartaloista irtautuneeksi, kuten muutamat tutkijat ovatkin otaksuneet (ks. esim. selostusta Vir. 1939 s. 503--). Jo muutamisakin johdannaistyypeissä tapahtunut *e:n* abstrahointi on voinut välittää tälle äännteelle johdinvokaalin funktion; tässä asemassaan harvinaisen produktiiviseksi muodostuneena *e* on saattanut sitten tunkeutua sellaisiin johdannaisiin, joiden kantasanojen joukossa ei ensinkään tavata *e*-vartaloita (esim. *karjetta*, *navetta*, *ometta*). Toiselta puolen esiintyy myös *a* suffiksaalisena vokaalina, joskin harvemmin kuin *e*. Näin on laita esim. *-ahta-*, *-aise-* verbinjohtimien, joiden yhteydessä voi esim. sellaisissa tapauksissa kuin *juokse-* ~ *juoksahta-*, *pure-* ~ *puraise-* aivan yhtä hyvällä syyllä

puhua $e \sim a$ vaihtelusta kuin edellisessä ryhmässä $a \sim e$ vaihtelusta. Tällä kertaa on kiintoisaa panna merkille, että takavokaalinen *-aise*-johdin ilmenee yksinomaisena niissä *e*-vartaloissa, joiden ensi tavussa on *e, i*, esim. *pese- : pesäise-, ime- : imäise-*.

Jatkamatta yksityiskohtien käsittelyä pitempään toteamme, että sel-laisiin etuvokaalisiin vartaloihin, joiden ensi tavussa on *e, i*, on hyvin usein yleistynyt takavokaalinen johdin ja että näin on ollut laita jo kanta-suomessa. Tämän tosiasian valossa on tietysti myös täysin puolustetta-vissa se käsitys, että takavokaalisten vartaloiden yhteydessä yleisesti esiintyvä suffiksaalinen *e* on alunperin ollut etuvokaali. Jos keskivokaali-teorian mukaisesti oletamme kantasuomen vokaalisoinnun olleen nykyistä täydellisempi sikäli, että ne *e*- ja *i*-äänteet, jotka kombinoituivat taka-vokaalien kanssa, olivat itsekin velaarisia, tämän yleistymistendenssin syntyedellytykset jäävät arvoitukseksi, samoin kuin sen toteutuminen käytännössä poikkeukseksi otaksutusta vokaalisointukannasta. Lähte-mällä siitä, että *e* ja *i* ovat olleet vokaalisoinnillisesti indifferenttejä, ilmiön selitys ei tuota vaikeuksia. Kun *e* ja *i* vanhastaan esiintyivät taka-vokaalien yhteydessä sentyyppisissä vartaloissa kuin *mela, nila, piha*, ehkä jo myös *iho, keino, sito*- jne., mukautuivat *teko, pito, itu, silmus, pesäise*- jne. valmiisiin tyyppeihin. On vaikea sanoa, kumpi muoto sel-laisessa vaihtelusuhteessa kuin vir. *veeris* \sim sm. *vierus* on vanhempi. Edellinen on teoreettisesti ajatellen »äännelällinen» ja siitä syystä ehkä aikaisemmin esiintynyt. Takavokaaliset muodostukset ovat voineet huo-mattavassakin määrin peittää alleen kielessä varhemmin tavattuja pala-taalaisia tyyppjä. Varsinainen syy takavokaalisten johdinten leviämiseen etuvokaalisten kustannuksella on puhtaasti foneettinen; ilmiö perustuu tuohon tuttuun ääntämisen helppouden tavoitteluun. Kielen poikkeami-nen lepotilasta on takavokaaleissa pienempi kuin etuvokaaleissa; lähinnä lepoasentoaan kieli on *a*:ta artikuloitaessa (ks. Äimä, mts. 130). Kun puheen ymmärrettävyyden kannalta oli yhdentekevää, valittiinko etu-vai vastaava takavokaalinen variantti, on luonnollista, että tendenssi alkoi suosia jälkimmäistä. Milloin tuollainen tendenssi on aikaisintaan ilmennyt, on sangan mielenkiintoinen kysymys, mutta siihen allekirjoitta-nut ei ainakaan tällä hetkellä, asiaan lähemmin syventymättömänä, voi antaa vastausta. Selviä merkkejä siitä näyttäisi esiintyvän lapinkin johto-päätteiden alalla, sikäli kuin tällä taholla ei ole kysymyksessä vanha suo-malainen vaikutus tai paralleelisuonteinen erikoiskehitys.

Psykologiselta kannalta takavokaalisten johtoinesten yleistyminen merkitsee sitä, että kantasanan ja johdannaisen yhteys on tajuttu verraten hölläksi, niin ettei edellinen ole vaikutuksellaan kyennyt estämään jälkim-

mäisen siirtymistä toiseen vokaalisointukategoriaan. Toisin on samakantaisten paradigmaattisten taivutusmuotojen laita. Niinpä sellaisissa konsonanttivartaloisissa muodoissa kuin *pes-tä*, *pes-syt*, *pes-ty*; *vet-tä*, joihin myös analogisella takavokaalisella suffiksilla olisi teoreettisesti ajatellen ollut mahdollisuus tunkeutua, vrt. *pesu*, dem. *veto(nen)*, ovat alkuperäisen suhteen säilymiseen vaikuttaneet paradigman muut muodot, joissa sekundäärinen velaaristuminen ei tullut kysymykseen. Poikkeuksia tästä säännöstä ovat partitiivit *mer-ta*, *ver-ta* (~ murt. *mertä*, *vertä*). Mutta on muutama johdannaistyyppikin, joka syystä tai toisesta tiukasti pitäytyy kantasanan vokaalisointuedustukseen. Esimerkkinä sellaisesta mainittakoon *-ut*, *-üt*-loppuiset deminutiivit, kuten sm. *neitsyt*, *immyt*, vir. *neitsi*, virE *peenü* »pienyt» (SL II 998: 28). Aiheutuuko etuvokaalisen kantasanan vokaalisointusuhteen säilyminen näissä suffiksin nojautumisesta äänteellisesti — ja ehkäpä etymologisestikin — likeiseen part. perf. *-nut*, *-nüt* päätteeseen, joka paradigmaattiseen taivutukseen kuuluvana muotoaineena mukautuu vartalon äännekantaan, vai muista syistä, jääköön arvailematta. Esittäessään Kod. Vok. 126— käsityksen pääpainottoman *ü:n* myöhäsyntyisyydestä Kettunen on mm. otaksunut, että *ü:tä* ei olisi esiintynyt ainakaan lyhyen *i:n* jäljessä ja että *kivyt*, *nimyt* -tyyppiset deminutiivit olisivat niinollen sekundäärisiä. Tyyppi *i — ü*, samoin kuin myös *e — ü*, on tosin hyvin harvinainen (deminutiivien lisäksi kuitenkin esim. *pysy* < *pisü*-, *pysty* < *pistü*-, vrt. *pistä*-; labiaalistumattomia muotoja esiintyy suomessa murteittain), mutta se ei ole sinänsä ollut kielen äännerakenteeseen sopimaton. Kun sellaisia vartaloitakin, joiden johdannaisissa kombinaation *i — ü* voisi olettaa tulleen kysymykseen, on niukasti ja kun takavokaalinen *u*-variantti on vielä osaltaan kaventanut *ü:n* esiintymisalaa, ei nykyinen edustus mitenkään kummastuta. Kaukaisempien sukukielten viittauksen mukaan on tosin ilmeistä, että pääpainoton *ü* on nuorempi kuin *ä*, *e*, mutta kantasuomalainen se joka tapauksessa on ja muutamissa sanoissa ehkä peräisin jo suomalais-lappalaiselta yhteisajalta (vrt. esim. COLLINDER Über das Alter der Vokalharmonie in den uralischen Sprachen, Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1940—1942, s. 96).

*

Mikäli käsitys *e:n* ja *i:n* alkuperäisestä indifferenttisyydestä sekä *kipea*, *kärkeä* tyyppin sekundäärisyydestä on hyväksyttävissä, olisi eteläisten ims. kielten *e* kantasuomalaisen kielimuodon jakaantumista myöhäisempi kombinatorinen äännekehittymä, joka on syntynyt (lievästi velaaristuneesta) *e:stä* viereisen takavokaalin assimiloivan vaikutuksen alaisena. Voidaanko tällaista kehitystä osoittaa todella tapahtuneen?

Jo edellä on mainittu sekundääristä velaaristumista kuvastavia viron sanoja: *mõnu*, *mõnuda*, *sõõm*, *kõõlus*, *põrsus*, mutta koska niillä on tavallisesti myös etuvokaalisia rinnakkaismuotoja, on mahdollista, että niissä $e > \epsilon$ on verraten myöhäistä. Näitä ja muita samantapaisia sanoja on keskivokaaliteorian pohjalta lähtien käsitellyt MÄGISTE tutkielmassaan Ensi tavun vokaalivelarisatiosta virossa, Suomi V, 10 ss. 244—59. Että kehitys onkin osittain aivan nuorta, selviää sellaisista sanoista kuin *tõstament* tai *Krõõt*, *Rõõt* 'Margareta'. Toisen vaikutelman antavat jo esim. sanat *lõbu* 'huvi, hauskuus; ilo' ~ sm. *lepo* < *lepä* : sm. *levätä*, vir. *lebada*, merkityksen suhteen vrt. ruots. *ro* : *rolig*; vir. *põrgu* 'helvetti', vatj. (Tsv.) *perku* 'perkele; helvetti' (? < vir.), joka on yhdistetty etuvokaaliseen sanaan sm. *perkele*, vir. *pergel* (~ *põrgel* kai *põrgu* sanan vaikutuksesta), todennäk. < baltt., vrt. liett. *perkūnas*; vatj. *ęhtago*, vir. *õhtu*, liiv. *ē'dāg*, sm. *ehtoo* < *ehtä*, *eha* : vir. *cha* ~ *ōha* 'Abendröthe, Abend', sm. *ehtatähti*, *ehdantähti* 'iltatähti', au. *ehtü* (*ehtä*-) 'ilta'. Lisäesimerkkejä Mägistellä mp. Vieläkin selvemmin kuin nämä osoittavat varhain tapahtunutta velaaristumista vatj. *ono* 'setä', vir. *onu* \cong *õnu* 'eno; setä', sm. *eno* < **enoj*, vartalosta *enä*-, sekä ennen kaikkea vatj. *vęraz*, vir. *võõras*, liiv. *vęrāz*, sm. *vieras*, veps. *veraz*, joka on varmasti johdannainen vartalosta **vēre* : vir. *veer*, -*e*, sm. *vieri*, kuten Setälä on FUF XIII 471 osoittanut. *Vieras* on alkuaan merkinnyt 'vieressä, sivussa olevaa, s i v u l l i s t a' ja vastaa johdoltaan *kielas* (< *kielä*) sanaa. WIKLUND on MO V 225 koettanut esittää sanalle germaanisen originaalin, goot. **wērs*, mys. *wār* 'wahr', *ala-wāri* 'wahrhaftig; freundlich'. Hänen merkitysopillinen perustelunsa on sangen teennäinen: sanan alkumerkitys olisi nimenomaan ollut 'Gast', »vanhoina aikoina» olisi vieraan suhtautumista isäntäänsä voitu kuvata määreellä 'ystävällinen'. Samaa tasoa on KARSTENIN yritys (Finnar och germaner 601) antaa lisätukea Wiklundin etymologialle; hän katsoo germaanisen sanan varsinaisen merkityksen 'tosi' säilyneen yhdyssanassa *vieras-mies* 't o d i s t a j a'!

Esimerkeissä ilmenevän $e > \epsilon$ muutoksen syy on epäilemättä selitettävä Mägistien tavoin: »... velaaristuminen toteutui häiritsemättömästi ainoastaan siinä tapauksessa, että johdettu sana äänteellisistä tai semasiologisista syistä joutui täydellisesti erilleen vartalosukulaisistaan, abstrahoitui vartalostaan», mutta, kuten kirjoittaja lisää, »semmoiset tapaukset ovat kuitenkin verrattain harvoja, sentakia äännelailliset velarisatio-esimerkitkin ovat suhteellisen vähissä» (mts. 247). Mägistien käsitys, jota puhe »äännelaillisesta» velaaristumisesta karakterisoi, näyttää olevan sellainen, että samalla kuin ϵ on vanhaa perua, etu-*e*:kin (kantasuomessako?) velaaristui takavokaalisesta asemasta yleistetyn johtimen edellä. Semmoi-

sissa tapauksissa kuin vir. *elü*, *tegu* paradigman etuvokaaliset muodot olisivat analogiallaan palauttaneet ensi tavun *e:n*, jolloin **ölu*, **tögu* muodot hävisivät. Tätä käsitystä ei voi hyväksyä. On aivan mielivaltaista olettaa **ēlo*, **tēko* yms. muodostuksia edes ohimenevästi esiintyneen, koska missään ei tavata sellaisista pienintäkään viittausta. Vähittäinen ($e >$) $e > e$ muutos on toteutunut ainoastaan irrallisen takavokaalisen vartalon asemaan joutuneissa johdannaisissa, ja se on ilmeisesti suoritettu rinnan alkuperäisissä takavokaalisissa vartaloissa tapahtuneen etu-*e:n* velaaristumisen kanssa. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että esim. lapin jälkitavun avariens vokaalien edellä äänneläillinen umlaut $e > ae$, $o > oa$ on suppeaan vokaliin päättyvän perusvartalon vaikutuksesta estynyt sellaisissa taivutusmuodoissa ja johdannaisissa, joilla muuten olisi ollut siihen äännteelliset edellytykset, esim. *männä* 'mennä' $>$ *männo* 'meno', lpI *manòs* 'menköön' (ei **mænno*, **męänus*; sensijaan sm. *meno* $>$ lp. *mænno* 'meteli, paha meno'), *várrá* 'veri' $>$ *vár'de* 'vuotaa verta' (ei **væ'r'de-*), *buocá* 'potea' $>$ *buocco* 'sairaus' (ei **boacco*). Vrt. E. ITKONEN Ostlp. Vok. 74—75.

Keskivokaaliteoriaa vastustaa nähdäksemme myös vanhojen balttilaisten ja germaanisten lainasanojen äänne-edustus. Lainakosketukset ovat tapahtuneet kantasuomalaisena aikana; balttilaisperäiset sanat on, ainakin osittain, omaksuttu jo hyvin arkaistiseen varhaiskantasuomalaiseen kielimuotoon (huom. esim. sm. *halla* $<$ v-ksm. **šalna* $>$ lp. *suol'dne*; vrt. liett. *šalnà*). On tärkeää todeta, että useiden lainasanojen toisessa tavussa on *o*, *u*, joiden voidaan katsoa juontuvan lainanantajakielistä. Tätä suhdetta osoittavat mm. balttilaisperäiset sm. *heimo*, vatj. *ejmo*, vir. *höim*, -*u*; sm., vatj. *vako*, vir. *vagu*, *vago*; sm. *panu*; sm. *pelu*, -*t* (ks. Kalima, BL 82, 84) sekä germaaniset sm. *juusto*, vir. *juust*, -*u*; sm. *pelto*, vatj. *peato*, vir. *pöld* g. *pöllu*; sm. *verkko*, vatj. *verkko*, vir. *vörk* g. *vörgu* (ks. Setälä, SUSA XXIII₁ 23—29, 45). Näyttää ilmeiseltä, että lainausten tapahtuessa on suomalaisella taholla toisessa tavussa tunnettu omaperäiset *o* ja *u*. Kielen omat *o*-, *u*-vartalot, joihin lainasanat mukautuivat, olivat parhaastaan edellä kosketeltuja *o*-, *u*- johdannaisia. Monissa sanoissa, esim. muutamissa yllä mainituissa esimerkeissä, eteläisten ims. kielten taholla nähdään ensi tavussa *e*, mutta se palautuu alkukielen etuvokaaliin. Arvelut, että lainanantajakielissä olisi tavattu ims. keskivokaalia muistuttavia äännteitä, on erityisen pontevasti torjunut Wiklund kirjoituksessaan *Zur Frage vom germ. ē¹ in den Lehnwörtern im Finnischen und Lappischen*, Streitberg-Festgabe 1924, ss. 418—29. Hänen polemiikkinsa kohdistuu nimenomaan W. WIGETIIN, joka kiinnittäen huomiota ims. kielten germ. lainoihin on otaksunut vir. *õ*-lla olleen jonkinlaisen äännevastineen germ. taholla (*Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B II₃ ss. 6—10*).

Kun Wiget perustaa käsityksensä yksinomaan vir. *ō*:n oletettuun ikivanhaan alkuperään (»Aufschluss über den — — — Charakter des germ. Lautes dürfte daher nur aus der Vokalqualität der germ. Lehnwörter im Estnischen zu gewinnen sein», mts. 6), voimme sivuuttaa sen pelkällä maininnalla. On vaikea käsittää, kuinka esim. germ. **felþo-*, **mēkja-*muotojen ensi tavun vokaali olisi tullut substituoiduksi keskivokaalilla, kun germ. sanain vokaalirakenteella oli vastineensa *teko*, **enoī*, **vēras* y.m. tyypeissä. Kaiken todennäköisyyden mukaan nämä sanat lainautuivat kantasuomeen asussa *pelto*, **mēkka*, ts. osassa ims. kieliä tapahtunut velarisatio *e* (*ē*) > *e* on balttilais-germaanisia kosketuksia myöhempi.¹

e-probleemiin liittyy vielä ensi tavussa suoritettu *o* > *e* (esim. vir. *sōrm*, vatj. *sērmā*). Tämä muutos on saanut erittäin laajat mittasuhteet vatjassa ja viron itämurteissa, ja lännempänäkin virossa se ilmenee lukuisissa sanoissa, kun taas liivi on käytännöllisesti katsoen kokonaan jäänyt sen ulkopuolelle. Ääntenmuutos tekee esim. viron yleiskielen antaman kuvan mukaan kummallisen sattumanvaraisen vaikutuksen; *o*:n säilyminen tai muuttuminen ei näytä riippuneen äänneympäristöstä. Ilmiötä on haluttu johtaa vanhasta vokaalien astevaihtelustakin, Kettusen puolestaan asettuessa sille kannalle, että *o* olisi vatjalais-itävirolaisella alueella muuttunut *e*:ksi, mutta aluksi säilynyt viron läntisissä murteissa, ja että nykyinen kirjavuus aiheutuisi murresekaannuksista (EKÄH 132). Ehkä voitaisiin ajatella niinkin, että *o* > *e* muutos osaltaan heijastaa sitä järkytystä, jonka uuden vokaalikategorian muodostuminen etu- ja takavokaalien keskiväliin aiheutti kielen perinnäisessä äännerakenteessa. *e*:n kiteytyminen lopulliseen muotoonsa sekä asemaansa vokaalijärjestelmässä ei varmaankaan ole tapahtunut yhtäkkiä — taka-*e*:n artikulaatiossa eri kielissä ja samankin kielen piirissä tavuaseman mukaan ilmenevät eroavuus-

¹ Baltt. lainoissa tavattavasta kahdenlaisesta *e*:stä Thomsen lausui aikoinaan: »Maaske er Fordelingen af dem tilfældig; men det er heller ikke umuligt, at den kan staa i Forbindelse med den, som det synes, ældgamle Forskel i Udtalen af *e*, som vi finde gennemgaaende paa Lettisk og i alt Fald ved halvlangt betonet *é* i adskillige litauiske Dialekter, saaledes at *e* er lukket eller forholdsvis mindre aabent foran en følgende *i-* eller *é-*Lyd, ellers derimod mere aabent. Ved de fleste — — — Ord synes det virkelig, som om »blødt» *e* paa Finsk nærmest stemmer med det førstnævnte lit.-lett. *e*, »haardt» *e* med det siste» (BFB 95). Kun yleinen suhde on sellainen, että Thomsenin mainitsemalla edellisellä tyypillä on vastineensa etuvokaalisissa, jälkimmäisellä taas takavokaalisissa lainasanoissa, on selvää, että *e* ~ *ē* vaihtelulla ei tarvitse eikä voikaan olla mitään geneettistä yhteyttä baltt. umpinaisen ja avoimen *e*:n vaihteluun, joka on periaatteellisesti aivan toisenlainen ilmiö; kummassakin ryhmässä voidaan edelläesitetyn mukaisesti edellyttää kantasuomessa etu-*e*:tä.

det voivat olla perintöä muinaisista variaatioista. Tuon alkuvaiheen kes-
täessä kieli on saattanut muodostustavaltaan lähimmän takavokaalin
o:nkin artikulaation yhteydessä horjahtaa tämän uuden äänteen tapai-
luun, ja tästä taipumuksesta olisi paikoitellen kehittynyt todellinen ten-
denssi, e:n alkaessa ekspansioikykyisenä kuin tulokas ainakin voittaa alaa
o:lta, jopa satuunnaisesti a:ltakin (esim. vir. *lõng*, vatj. *leŋka*, vir. *sõna*,
vatj. *seŋa*). Toisaalta on e:n ja o:n artikulaation sekaantumisesta ollut
muutamissa sanoissa tuloksena o:n siirtyminen aikaisemman e:n tilalle
(esim. vir. *kord*, *hobune*, vatj. *open*).

Kuten allekirjoittanut on Vir. 1942 s. 117 huomauttanut, pääpainotto-
missa tavuissa tapahtuneessa $a_i >> i$ muutoksessa tuntuu luonnolliselta
olettaa alkup. a:n edustajana olleen tietyssä vaiheessa e:n $a_i > e_i$ on
suoritettu ennen alkup. e:n myöhäiseksi käsittämäämme velaaristumista,
koska tämän muutoksen seuraukset esiintyvät kaikissa ims. kielissä.
Sikäli kuin vatj. *munēi* 'munia' tyyppin diftongi on vanhaa perua, on se
ajatus lähinnä, että velaaristumisen tapahtuessa a_i :n edustajana oli e_i
(e_i), jonka alkukomponentti takavokaalin jäljessä uudelleen palautui e:ksi.
On nim. luultavaa, että todennäköisessä kehityssarjassa $a_i > e_i > e_i > i_i$
(vrt. mts. 121—22) e esiintyi kantasuomessa vain ohimenevänä siirtymä-
vaiheena, jos kerran äänne muuten oli vokaalistossa tuntematon.

Erkki Itkonen.

Hat es im Urfinnischen mittlere Vokale gegeben? (S. 158.)

ERKKI ITKONEN.

Dem urfinn. *e* und *ē* in der ersten Silbe entspricht, falls die zweite Silbe einen hinteren Vokal enthält, im Finn., Karel.-olon. und Weps. ein vorderer, in der südlichen Gruppe der ostseefinn. Sprachen aber, d.h. im Wotischen, Estnischen und Livischen, ein mittlerer Vokal, z.B. finn. *velka*, kar. *velga*, olon. *velgu*, weps. *veug* ~ wot. *velka*, estn. *õõlg*, liv. *õõlga* 'Schuld'. Nach der vorherrschenden, besonders von E. N. Setälä entwickelten Ansicht, habe das Urfinn. in diesen Fällen ein *e* gehabt, das in einigen ostseefinn. Sprachen durch das früher nur in vordervokalischen Wörtern auftretende vordere *e* ersetzt worden sei. Setälä nimmt an, dass auch das vor einer hintervokalischen Silbe stehende *i* der ersten Silbe im Urfinn. ein mittlerer Vokal gewesen sei, obgleich dieses *i* in sämtlichen ostseefinn. Sprachen durch *i* ersetzt wurde. Diese Auffassung werde vor allem durch das Mordwinische gestützt, wo dem ostseefinn. *e* (*e*) und *i* in hintervokalischen Stämmen hintere Vokale entsprechen, z.B. mordw. *kārda* 'Mal' ~ finn. *kerta* id., mordw. *nola* 'Splint' ~ finn. *nila* 'Bast; Schlamm'. Ausserdem glaubt Setälä, dass *e* und *i* von *e* und *i* etymologisch verschiedene Laute gewesen seien, die in verschiedenen Wortstämmen untereinander kombiniert werden konnten. Dafür sollen gewisse wotische (und südestnische) Wörter sprechen, in denen bei einem *i* der ersten Silbe ein *e* in der zweiten vorkommt, z.B. wot. *iikea* 'weinen' ~ finn. *iikeä* id., wot. *tšitkeä* 'jäten' ~ finn. *kiteä* id.

Verf. hält die zugunsten der Theorie der mittleren Vokale vorgebrachten Argumente nicht für bindend und nimmt an, dass das südostseefinn. *e* sich erst nach Auflösung des Urfinn. aus einem leicht velarisierten vorderen *e* (*e*) entwickelt hat, das heute noch im Finn. vor einer hintervokalischen zweiten Silbe erscheint. Er beruft sich dabei u.a. auf folgendes:

1. In dem dem Mordwinischen nahe verwandten Tscheremissischen ist das vor einer ursprünglich hintervokalischen Silbe stehende *e*, *i* sehr oft als vorderer Vokal erhalten (wobei der hintere Vokal der zweiten Silbe palatalisiert worden ist). Diese Tatsache scheint darauf hinzudeuten, dass es im Urvolgaischen vor einem hinteren Vokal der zweiten Silbe leicht velarisierte vordere Vokale *e*, *i* gegeben hat, die dann im Mordw. und recht oft auch im Tscheremiss. zu hinteren Vokalen geworden sind. Wichtig sind in diesem Zusammenhange die baltischen Lehnwörter mordw. *kārda* 'Mal' (vgl. altpreuss. **kerda* 'Zeit, ? Mal') und *šna*, *kšna* (< **šukšna*, **škšna*) 'Riemen' (vgl. lit. *šikšnà*), in denen das balt. *e*, *i* zu mordw. *u* (*â*) geworden ist. Von Lautsubstitution kann hierbei keine Rede sein, denn das tscheremiss., das seine balt. Lehnwörter wahrscheinlich durch mordw. Vermittlung erhielt, hat ja die erwähnten Wörter (*ke-râd*, *š-štâ*) mit vorderen Vokalen aufgenommen. Wahrscheinlich gab es also zur Zeit der finnisch-baltischen Berührungen auch im Mordw. vordere *e*, *i* vor Silben mit hinteren Vokalen.

2. Wenn das im Ostseefinn. vorkommende *e* mit der mordw. Vertretung genetisch zusammenhänge, so fragt man sich, warum dann das *i*, dessen ehemalige Existenz in diesem Falle als Axiom gelten müsste, verschwunden wäre? So, wie das *i* natürlich palataler als *e* ist, so kann auch allgemeinphonetisch festgestellt werden, dass *i* weiter hinten ausgesprochen wird als *e*. In der Reihe *i—e—e—i* wären somit nach der herrschenden Theorie nur die nebeneinander stehenden Glieder *e* und *e* unvermischt erhalten, während die beiden äussersten Glieder *i* und *i* zusammengefallen wären. Man

kann das wohl als phonetische Unmöglichkeit bezeichnen. Natürlich erscheint dagegen die Annahme, dass der Übergang $e (\epsilon) > \epsilon$ durch allmähliche Änderung der Zungenstellung verwirklicht wurde, da der Abstand zwischen dem ϵ und dem entsprechenden mittleren Vokal schon von Hause aus nicht sehr gross war, während $i (\tilde{i})$ unverändert erhalten blieb, da der Übergang $i > \tilde{i}$ eine beträchtliche Änderung der Zungenstellung erfordert hätte. Die wotischen und südestnischen Belege für ein ϵ in der zweiten Silbe hinter einem i der ersten lassen sich leicht nach der Analogie der hintervokalischen Formen desselben Stammes erklären; z.B. *itkea* nach *itku* 'Weinen', *tšükea* < *kiko-*: wot. *tšükoa*, estn. *kikuda* 'jäten'.

3. Gegen die Theorie der mittleren Vokale spricht auch das Auftreten von hintervokalischen Suffixen auch in solchen von vordervokalischen Stämmen abgeleiteten Wörtern wie finn. *elo*, weps., wot. *elo*, estn. *elu*, südestn. *elõ* 'Leben' < *elä-* 'leben', finn., wot. *teko*, weps. *tego*, estn. *tegu*, südestn. *tegõ* 'Tat' < *teke-* 'tun, machen', finn. *itu*, estn. *idu*, südestn. *ivü* 'keim' < *iüä-* 'keimen'. Hätte im Urfinnischen die von der Theorie der mittleren Vokale vorausgesetzte strenge Vokalharmonie geherrscht, so würde das Auftreten von hintervokalischen Suffixen bei vordervokalischen Stämmen ein Rätsel sein.

4. In der Tat gibt es klare Beweise dafür, dass die Velarisierung sekundär ist. Besonders wichtig ist finn. *vieras*, weps. *veraz*, wot. *vëraz*, estn. *võõras*, liiv. *vëŗâz*, 'fremd, Gast', das vom vordervokalischen **vëre-*: finn. *vieri*, estn. *veer* 'Rand, Kante, Seite' abgeleitet ist. Die urfinn. Form war **vëras*. Der Übergang $e (\epsilon) > \epsilon$ hat nur dort stattgefunden, wo die abgeleitete Form aus lautlichen oder semasiologischen Gründen von dem vordervokalischen Grundwort vollkommen abstrahiert wurde und zu einem selbständigen hintervokalischen Grundwort geworden ist.

5. Auch die Lautverhältnisse der alten baltischen und germanischen Lehnwörter stimmen mit der Theorie der mittleren Vokale nicht überein. Die balt. bzw. germ. Originale z.B. des finn. *heimo*, wot. *eimo*, estn. *hõim* 'Geschlecht, Stamm' < balt., vgl. lit. *šeimà* 'Familie', und des finn. *pelto*, wot. *peato*, estn. *põld* 'Acker, Feld' < germ. **felþo-* haben in der ersten Silbe einen vorderen Vokal gehabt, vgl. besonders WIKLUND Streitberg-Festgabe 1924, S. 418—429. Die Substitution des balt. und germ. e durch ein urfinn. ϵ ist nicht wahrscheinlich, da der Vokalismus der gebenden Sprache in diesem Falle genau demjenigen solcher echtfinnischer Wörter wie *elo*, *teko* usw. entsprach. Offenbar ist also die in einigen ostseefinn. Sprachen stattgefundene Velarisierung jünger als die urfinnisch-baltischen und -germanischen Berührungen.

6. Zum Schluss behandelt Verf. den im Estn. und Wot. recht gewöhnlichen Wandel $o > \epsilon$ (z.B. estn. *sõrm*, wot. *sermi* 'Finger' < *sormi*, vgl. finn. *sormi* id.), der bisher noch nicht befriedigend erklärt worden ist. Dieser Lautwandel scheint die Erschütterungen widerzuspiegeln, die die Bildung einer neuen Vokalkategorie in der Mitte zwischen den vorderen und den hinteren Vokalen im altererbten Lautsystem verursacht hatte. Während der Entstehung des ϵ kamen auch bei der Hervorbringung des ihm am nächsten stehenden hinteren Vokals, des o , Artikulationsfehler vor, die in der Richtung nach dem neuen Laut ϵ tendierten; diese Tendenz griff um sich und das ϵ , als expansiver Ankömmling, begann sich auf kosten des o , ja manchmal sogar des a (z.B. estn. *lõng*, wot. *лѣнка* 'Faden, Garn' < *lanġa*, vgl. finn. *lanka* id.) auszubreiten.